

DOI: 10.21005/pif.2021.45.C-01

**TEARING THE SPACE APART.
RESPONSIBLE PARTICIPATION OR SELF-SERVING PARTICIPATION**
**ROZDZIERANIE PRZESTRZENI. PARTYCYPACYJNA
ODPOWIEDZIALNOŚĆ CZY PARTYCYPACYJNA PRYWATA**

Robert Barełkowski

dr hab. inż. arch., prof. ZUT

ORCID: 0000-0002-2375-4257

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
Wydział Architektury
Katedra Projektowania Architektonicznego

ABSTRACT

Participation in spatial planning has specific origins rooted in the ideology that in the past was responsible for inhuman actions and large-scale social manipulations. This article is an account on participation, written in the context of over twenty years of experience in actively introducing participatory techniques into various planning procedures. The original assumptions about making spatial planning a matter of importance to local communities had to collide with the reality determined both by the authorities and by individual and collective interests. The attempt to reorient the paradigm of social participation is aimed at preserving many of its positive features.

Keywords: spatial planning, urban design, social participation, planning procedures, activism.

STRESZCZENIE

Partycypacja w planowaniu przestrzennym ma specyficzne korzenie utkwione w ideologii, która w przeszłości odpowiadała za nieludzkie działania i społeczne manipulacje wielkiej skali. Artykuł ten jest rozrachunkiem z partycypacją, spisany w kontekście ponad dwudziestu lat doświadczeń w aktywnym wprowadzaniu technik partycypacyjnych do różnych procedur planistycznych. Pierwotne założenia o uczynieniu planowania przestrzennego sprawą ważną dla lokalnych społeczności musiały zderzyć się z rzeczywistością zarówno determinowaną przez władzę, jak i przez indywidualne i zbiorowe interesy. Podjęta tu próba reorientacji paradygmatu partycypacji społecznej ma na celu zachowanie wielu jej pozytywnych cech.

Słowa kluczowe: spatial planning, projektowanie urbanistyczne, partycypacja społeczna, procedury planistyczne, aktywizm.

1. INTRODUCTION

Systemic social participation is a significant component of contemporary planning and urban design procedures. Since 1950s and 1960s the involvement of local communities into design has turned from experimental novelty into wide-spread practice, often required by legal regulations. In architectural design it is occasional occurrence, primarily dictated by the specific configuration of the task and relationships between decisive institutions or bodies and those who have significant interest, yet little power. It often reflects significant impact particular architectural object to be designed is expected to have on the environment, usually in key sites, focal points of urban space. However, in urban design and spatial planning, participation has become a legal necessity, an indispensable content, an integral part of procedures, turning the participation into well established and everyday element, recognized by the majority of members of any community. These particular procedures related to social participation in spatial planning are the scope of this paper. It is an important reservation, while both circumstantial and environmental conditions for e.g. municipal movements are substantially different – one can easily determine that success of their implementation (if happens) may be found in the fact that it refers to largely fixed part of the environment: ownership structure, stakeholders who live in the area (not ones who sell landplots to others). Urban conditions in fixed or semi-fixed environmental conditions limits the number of users, eliminates potential users severely, and offers more efficient perspective of constructive dialogue.

If social participation is mandated by the law and is embedded into any procedure related to spatial planning, what are the results of its systemic implementation? Are its results positive and does it truly improve the quality of built environment (or any environment for that matter)? The answer to this question is not as simple as it seems. On the one hand participation means recognition of community needs, potential availability of additional environmental information, better conflict detection and resolution, and most of all, allows for community voices and opinions to be heard and eventually acknowledged by designers and planners. On the other hand one must refer to whether goals of reasonable, sustainable planning are achieved and whether the ultimate impact of participation is positive. Herein, it appears that contradictory goals of various stakeholders and selective participation are extremely common and determine the majority of observed participatory practice. Participation has been devised as means to combat deficiencies of various conditions affecting people's quality of life, in planning it was meant to improve the environment in order to reduce poverty, strengthen community ties, maintain vitality and economic activity of urbanized areas.

One has to remember also the source of participatory movement or its connection to advocacy (political) movements. While participation is often seen as collaborative effort in which goals are coordinated and collated into harmonious solution, the origins of urban movement must be at least partially and significantly connected to various Marxist concepts of conflict, clash between ordinary citizens and local administration, struggle between the poor and the rich, confrontation of the powerful and the powerless, who have to empower themselves and tear out their own share of decision. In his prolific work Manuel Castells depicts this image of alleged endless class, race or gender struggle as radical political action undertaken to make changes and improvements and give power to the people (1977). Antagonized forces were to be pitched together to fight for environmental resources, grassroots movement given the choice to ask or to demand was recommended to fight not to discuss. The approach I selected for this paper may be the subject of potential criticism – it relies on attributing Marxism too much significance within current theory of spatial planning on the one hand, and misrepresenting the ideas of Marxism on the other hand, however, both of these arguments will be broken down by the statistics of the popularity of active ideas shaping the theory of planning and the writings of the researchers themselves associated with Marxism, in particular the content found therein. While I do not want to suggest that Marxism is the sole perspective in the theory, or even a dominant one, and I am fully aware of necessary generalizations and simplifications in tackling this issue, it is certainly one of the most prolific, constantly being sustained by the academic community as well as political and organizational support (first the Marxists, then critical theory of the Frankfurt School, in recent decades neo-Marxism). The concepts of materialism or dialectical materialism and classism are, mostly due to its ideological content, exaggerating and misrepresenting the complexity of real life. Kołakowski writes that it is deformed by religious-like self-assurances that any new discovery confirms its paradigm (1989: 912), and goals

justify means. After all, Marxist concepts, while laying foundations for the theory, are rooted in political thinking and therefore are extremely contaminated with urge to transform the world whether it wants it or not and conviction that what materialistic approach brings is objective, scientific, and irrefutable – as Nicholas Low puts it, theory was aimed at guiding the actions, not simply contemplating the world (Low, 1990: 1094). In my opinion it is not only the work of the likes of David Harvey who reinvigorated and attempted at presenting this theory (and ideology) as coherent representation of urban or spatial reality (ibid, 1990: 1094-1099), at least for a time, but also persistent maintaining of validity of this theory regardless of its fundamental discrepancies between the rhetoric and its observable applications. Participatory planning became, among others, an important tool to introduce self-defined “equality” issues and explore political influence of reality the planning practice offers (Paden, 2003: 103-104). Participation was to educate the planners how to make “equality” work, and common people to make aware what “equality” is, how it is important, and how to fight for it. The dogma of inequality as evil makes proponents of Marxist theoretical framework blind to more important issues of fluctuating roles of particular stakeholders and the inability to address the situation in which haves are confronted with their peers and havenots similarly with other havenots (cf. Holgersen, 2020: 805). Participation prepares the stage, the urban environment to become the place where social processes anticipated by that theory take place, a bit like a self-fulfilling prophecy. However, as soon as participation does not provide satisfactory result in radical transformation of this alleged “inequal” state into an “equal” one, there appears a tendency to be disillusioned with this patient course of advocacy for the will of the people, and as Ståle Holgersen notices, and to turn into more direct, action-based, rapid forcible redistributions of economic powers (ibid. 813). In that context, with all possible restrictions being the result of limited volume of this paper, I discuss the crisis of participatory planning.

There are two assertions I want to make in this paper: first, that it is the duality of social discourse in which contradiction between collaboration leading to compromise and struggle leading to conquest, establishes the ideological framework for destabilization of forces responsible for the built environment; second, that this framework is extremely vulnerable to be subverted not only by relative truths of what it stands for and what it really means “to participate”, what true goals here are, and what it is to become responsible for decisions that are forced by alleged majority (which quite often is the loudest and the most active minority), but also by depreciation of civil meaning of participation, when it is taken instrumentally and tokenized in the process of selective approach, different depending on how far authorities want to cede powers.

2. PARTICIPATION – A GREAT DISTRACTION?

Spatial planning is the domain in which power over environment is exerted, privileges, rights distributed among members of community. Planning is but one of multiple mechanisms of shaping the socio-economic reality, but definitely a powerful one, because it enables the use of the most permanent and the most precious resource – land. The concepts of space management postulating to redistribute power, to build bottom-up structures, to assure an individual within a community has the influence on at least some aspects of how space is used and what kind of opportunities are attributed to a particular piece of land, have multiple merits. Yet these are mere generalizations and they do not reflect how the system connecting society with its representatives (within the field of spatial planning) really works.

As mentioned above, important theoreticians of urban movements of 1960s and 1970s were closely connected to Marxist theory. They focused on conflict, fueled by radical concepts of racial, class, gender tensions and other areas of social alleged disproportional distribution of privileges. This is exemplified by Henry Sanoff’s summary of criticism towards Saul Alinsky – reinforcing the antagonisms, confrontational attitude toward decisive bodies, conviction that power can be only ripped off, not voluntarily surrendered or shared (Sanoff, 2000: 3). This criticism can be easily extended to other contributors like Henri Lefebvre obsessed with capitalist class relations and explicit agenda to undermine the existing urban system as ideological and evil. Lefebvre professes that all who find existing system acceptable, contribute to it becoming “bourgeoisie” compliant in sustenance of its oppression, and the only remedy is the revolution (although in ideological terms) – employing marx-

ism to crush the shackles of capitalism (Saunders, 2005: 106). He argues that the order and organization of socio-economic life which seems to be natural can be overturned only by ideological subversion of institutions of power to redirect it to haves-nots. He claims that in advanced capitalism it is not the means of production that matter most, but the control over space. Another approach, presented by Castells dwelled on his conviction that all timely theories of urban environment were merely theoretizations of capitalism and that they served to represent capitalist processes (Saunders, Op. cit., 2005: 118). As Neil Brennan puts it, Castells argued that collective consumption was functionally specific to the urban scale, and thus Brennan finds this as an attempt at spatialization of Althusserian structuralism linking geographical scales and spatial expressions of communities (Brennan, 2000: 363). Miessen even recognizes threats created by excessive participation in uncontrolled amplification of democracy, particularly when democracy is seen as self-organization force of capitalism (Miessen: 2016: 198).

Some Marxist observations and conclusions – dominating this area of knowledge – related to urban structures and mechanisms can be found valid, particularly when, like Miessen, they point out superficial nature of political motivations behind the implementation of the participation (although, paradoxically, Miessen doesn't notice the fact that this superficiality masking authoritarianism is quite often employed by the left, currently the dominant force in majority of European countries; *Ibid.*: 115-116). These writings are deeply rooted in particular socio-political mindset, and heavily burdened with radical relativism, as Alinsky writes e.g. about ever-changing truth (Alinsky, 1989: 26). Alinsky contradicts himself when claiming that political relativism can be a cornerstone of radicalism in politics, that while ordinary questioning is complicitness and should be replaced with compulsive curiosity, it is impossible to talk about relativist position and simultaneously claim that political realists see true nature of power politics (Alinsky, Op. cit., 1989: 26). The fundamental problem with all these visions is lack of interest of all those researchers to delve into the practical implementation of Marxist ideas in cities of Central Europe, its consequences, its clearly defined results of so-called power of the have-nots.

All in all, the theoretical framework for activism in urban environments has been widely implemented and barely challenged by the academia, and this led to the implementation of confrontational model of participation, despite multiple attempts to claim that these forms are cooperative and empowering. Communities had to empower themselves to exert any influence on decision process, otherwise were ignored or rejected.

The participation has become a substitute for direct influence on decisions undertaken in spatial management, particularly those of significance and long-term impact. In 1969 Sherry Arnstein proposed his ladder of social participation arguing for transfer of power to citizens (citizen power), what she called, factual redistribution of power through participation patterns (Arnstein, 1969: 222-223). David Deshler and Donald Sock defined participation in two major participation levels – pseudoparticipation and genuine participation comprising 4 sublevels, however maintaining connection to Arnstein's model. Domestication corresponded to informing, therapy, and manipulation, assistencialism to placation and consultation, cooperation was connected to partnership and delegation of power, ultimately citizen control was associated with empowerment (Deshler and Sock, 1985). However this taxonomy focused on patterns of participation, disregarding goals and organizational constraints to apply participation in various situations. These aspects were the concern of John Cohen and Norman Uphoff, who determined dimensions of participation in development: kinds of participation, persons participating, and modes of participation (Cohen and Uphoff, 1980: 214). Furthermore, Sarah White enhanced the understanding of participation by bringing forth the model including various stakeholders' perspectives and clashing interests – top-down administrative and elitist approach and bottom-up and activist approach (White, 1996: 7-9).

Thus, while on the one hand research effort diagnoses potentially contradictory interests of various groups of stakeholders which may lead to opposition and disagreement, on the other hand political positions encourage activism as a form of expressive antagonistic stance towards any kind of proposal submitted by the wielders of power. This amplifies phenomena describe by White, who sees not only diverse interests, but deterioration of both connection and communication, as well as will to participate and confidence that being an active citizen means anything at all (*Ibid.*: 11). White

also notices that one of the most challenging issues related to participation is the contamination of power – the aspect of power being held by those who, as she puts it, construct the interests being the subject of public discussion (Ibid.: 12). It seems, that to overcome this flaw Alinsky's radicalist view of subverting and overturning institutions of power, hijack them and taking control to mold reality according to the principles of the have-nots (in reality – simply another group aspiring for power), is plausible. The empowerment of the community is, however, nothing but a mirage, because efficient spatial management requires expertise which can only be applied if influence on decision-making process is uneven, if experts have more say in matters requiring knowledge and experience than people who are far from understanding even basic concepts of particular problem. The level and dimension of participation is strictly connected to the category of a problem at hand. Participation is, in many cases, inherently asymmetrical, because it confronts those who are required to solve particular problem and have particular set of competences as well as ability to actively influence the outcomes, with those who satiate their thirst for the information, who are environmentally savvy, and provide indispensable data and preferences, expressing – usually partial – prerogatives of the community (cf. Barełkowski, 2014: 27). One may find the same asymmetry in responsibility – while community members are active in participatory planning, rarely their responsibilities are other than “none”, while experts and managerial staff does not share the same comfort. This important trait highlights the difference between expressing the vital needs and expressing entitlement to alleged privileges.

3. EXPERIMENT VERIFIES ASSUMPTIONS

What is the meaning of participation in spatial planning procedures? What can members of community bring to the table, besides their cyclic and limited ability to vote for or vote against the representatives who during their term are anointed to be the wielders of power? Sanoff sees four characteristics of participation in planning and design: goodness, source of information on local environment and culture, representativeness, and protection of interests (Sanoff, Op. cit., 2000: 12). I argue that these characteristics are imprecise, at best. First of all – goodness. Hardly a tool can be associated with high abstract value. It is possible to improve both the process and resultant reality with this tool, but the tool itself cannot be seen as vessel for goodness, as Sanoff proposed. I find protection of interests also doubtful – usually it is protection of interests of those who participate, who are outspoken about their goals and active in pursuing them. One cannot assure the same dedication to participation among the members of community, one cannot create equal opportunity to take part in participatory steps. It can be observed while employing participation using information technology. Such a technology enhances the process in that it can be reached by many more respondents, but the tradeoff is that some members of community require assistance or are completely unable to benefit from IT technologies. This limitation was equally strong when my team implemented web-based participatory techniques allowing for comments, information exchange, and ultimately altering the course of planning procedure in Kostrzyn Wlkp., between 2004 and 2007 (Barełkowski: 2005), like what Tomasz Kaczmarek and Michał Wójcicki were similarly observing over 10 years later while doing their research in Poznań. It is very hard to design participatory mechanisms that ensure equal access to explanatory information and allow the same degree of self-expression related to the issue (Kaczmarek and Wójcicki, 2016: 80). Remaining characteristics are more stable and promising. Representation, although selective, is factually proven, and it also connects to one and only objective attribute related to the improvement of quality of environmental and cultural information related to any type of spatial transformation being the subject of urban design.

Establishing connection between participation, planning process and its results, deemed positive, requires verification. Many sources define participation as fundamental for achieving positive results for any community, thus many legal systems implement participation as compulsory sub-process within the process of spatial planning and urban design, and despite diagnosed problems and some negative phenomena, its impact is assumed as a positive one (Cf. Sanoff, Op. cit., 2000; Wójcicki, 2013; Nęcka, 2014; Kobielska, 2015; Siemiński, 2015; Nadin et al., 2020) and application in planning process indispensable. Multiple researchers notice, however, that participation has

various degrees of efficiency, which sometimes, in many cases, turns into deficiency. On the one hand, researchers find out pitching various groups against themselves in the process of participation naturally tends towards privileging activists versus shy and reluctant persons, it benefits those who protest and struggle versus those who argue and listen. This is how reality confronts assumptions on citizen participation versus radicals participation according to Alinsky's notion explicitly indicating that world is to be molded by those who attempt to achieve their goals "by all means necessary". Existing methodologies rarely undertake countermeasures to equalize disproportions and elevate those truly disenfranchised or simply absent during participatory events and actions. Participation is most often a platform for the outspoken, thus giving ground to NIMBY-NOOS-LULU phenomena (Not-In-My-BackYard and similar; Sanoff, Op. cit., 2000: 26), particularism (Barełkowski i Wojtyra, 2018: 32), populism (Miessen, Op. cit., 2016: 110), for those serving multiple urban dogmas. On the other hand, participation practice, participatory patterns and methodologies are incompatible with ideological goals expressed when employing this particular set of tools involving local community members. And this deficit of appropriate praxis is unveiled in multiple research programs, when different authors come to similar conclusions. E.g. Waldemar Siemiński i Ewa Tarchalska notice limited scope of participation (Siemiński i Tarchalska, 2020: 187), interpretation I would extend to contextual adaptation of participatory procedures in order to apply their compatible forms. Observing different disciplinary area yet similar phenomena, Markus Kantsperger et al. evaluate participation and find that scope of research on it is selective, self-centered – full of emphasized self-importance through normative statements and catch-words (Kantsperger et al., 2019: 2), all three issues reflecting exactly the same problems one can find in participatory planning. Also, as early as around 2004, Chris Hayward et al. challenge the assumption that broad scoped participation is always a social good, leading to positive outcomes – claiming that this issue is undermined in its definition and its application (Hayward et al., 2004: 96).

There are several fundamental issues related to how participation works, some of them critical to make participation valid at all. First, there is a covert ideological problem of participation – driven by the academic movement and Marxist ideas participation subtly injects identitarian policies into public discourse, and under the guise of "empowerment" it tokenizes urban communities (who are convinced of their ultimately "successful activism" receiving some privileges as treats to pacify their activity) while amplifying conflict within rural communities. This significant difference between these two environments, both in social and spatial terms, determines who is receiving apparent "power" to decide, how, by what means, and how this power can be converted into practical results. Second, participation is "the new socialism". In its utopian form, claiming the empowerment or citizen control as the ultimate goal that will provide wealth and happiness for everyone as well as eliminate disenfranchisement, it is like a unicorn, an embodiment of beauty and grace, yet so unique that these species have never been seen in reality. Participation is praised and pushed disregarding the context (justifying the use of this particular tool) and disconnection of its systemic application from goals. "True participation never have been tested" say many of its proponents while facing the criticism, exposing fear that it is difficult to take this alleged "power" away from citizens, particularly activists, due to political costs, social outrage, too much time invested into related research, etc. Third, participation is seen often as so important for self-esteem of local communities (due to politically-based emphasizing of its significance and seeming benefits for the community), that its use is misinterpreted and seen as goal, not as means to achieve certain goal. Instead of weighing public and private interest it is often converted into wishlisting by members of community and political gain-and-loss calculation by political elites.

4. PARTICIPATION: BEHIND THE SCENES

This article brings perspective on participation in spatial planning based on over 20 years of experience, supported by multiple practical implementations of participation and various supporting processes aimed at enhancing it. While this is not a strict report, giving exact and quantitative data, it connects observations undertaken while working on over 80 different planning procedures, most of them ending with the implementation of spatial plans. In multiple cases an experimental approach – method of direct insertion of particular tool – was taken, Murowana Goślina, Kostrzyn, Rokietnica,

Oborniki, Ustronie Morskie, Swarzędz communities, to name the few. Also multiple comparative analyses were performed, on multiple stages, involving efficiency in creating adequate functional programming of space, anchoring public integration and recreation spaces, often disregarded by both authorities and members of local community until it is too late. Many parametric analyses were performed, too, including density simulations, travels and travel kilometers simulation for future inhabitants, traffic congestion increase, and many others – to depict effects of land transformation for the community in most profound way available at the time and with available tools (Cf. Barełkowski, 2019: 559-565). While these analyses and exegeses are not presented here, they are published and available to some degree. Taking the above into account this article reflects authors qualitative approach to assessment of participatory procedures and evaluation of the significance of participation in spatial planning.

At the turn of the 21st century I was among those researchers who felt the opportunity participation was bringing – making design and planning wiser, better informed, improving communication between stakeholders and designers or planners, enhancing policies, and ultimately converting into better environment and happier, more aware, and more educated communities. It was particularly promising due to the expansion of information technology and new toolkit available for experts (Barełkowski, 2001: 111-112). P.R.S. method of planning was implemented as early as in 1999, applied to several real-life procedures conducted in communities in rural communities around the city of Poznań, long before the bill of 2003 established its minimized compulsory implementation, and much more profoundly than this act of law proposed (Barełkowski, 2000). Extensive architectural analyses, rural typologies analyses, environmental and ethnographic insights into areas undertaking transformations were communicated to local communities, consulted, people from the area were inquired and encouraged to play part in the process, receiving printed copies of conclusions to review and ultimately influence the course of the process. This research provided valid and relatively satisfactory results, however, it has extremely limited backing from local authorities, mostly organizational, barely extended to principles of participatory and sustainable planning initiatives. One of results was the implementation of environmentally sensitive architectural patterns of housing in Rakownia, slowing the development, but maintaining some crucial features of local landscape. The project included the introduction of public spaces, balanced functional program, implemented gradation in density and building patterns in areas close to forest areas, gaining approval of local community, reluctant, but ultimately supporting the project and expressing its acceptance, but multiple stakeholders ignored the procedure, e.g. allowing to destroy several key original farm houses from the turn of 20th century, indispensable for spatial identity of that community (that was unfortunately condoned by regional heritage protection administration, unwilling to legitimize recommendations of the procedure). This example serves the purpose of explaining the background of several dozens of practical implementations of various experimental forms of participation going beyond what was currently seen as compulsory.

As previously described, planning procedure performed in Kostrzyn involved extensive implementation of Citizen web-based system enhancing the information exchange concerning the procedure. It provided citizens of Kostrzyn with permanent access to ever-changing shape of the project, opportunity to comment and evaluate the progress as well as quality of solutions, ability to fetch information with all crucial parameters designed for particular areas. Either the system was implemented on too exotic platform and too early for what it proposed (because internet was not as popular as at the end of second decade of 21st century) or institutional support was not enough to activate substantial part of 8500 inhabitants to share their views. Despite statistically promising involvement in modern communication technologies and dynamic increase of people above the age of 15 as diagnosed by SMG/KRC at that time, expected real interest in using the platform was marginal, raising from measly 1% in the first year to no more than 2,3% after two years of Citizen system being ran (Cf. Barełkowski, Op. cit., 2005: 558).

Procedures in Rokietnica were expanded by meetings, consultations, public discussions far beyond basic requirements. Some of these procedures involved the use of augmented reality to inform on possible variants and directions in spatial planning. In reference to entire administrative area of Rokietnica community, planning procedures had its successes, but it was not participatory mechanisms responsible for severe decreasing of excessive development areas (potentially extreme case of exurbanization), for protection of strategic natural stripes adjacent to the rivers as well as typical rural landscape to the north (Cf. Barełkowska et al., 2013: 140-141). Participation was mainly focused on interests of participants, struggling for their privileges regardless of impact of this kind of approach to the environmental quality felt by the majority and parametrically confirmed as beneficial for the entire community. The peak implementation of participation was conducted in cooperation with CBM (Center for Metropolitan Research), with the role of this partner in supporting the process with their geo-inquiry, similar in its goals to Citizen system, but more suitable for contemporary communication patterns and excessive use of smartphones as multipurpose devices – what allows to reach respondents directly and more efficiently attract them to the idea of expressing their opinions on the project. Piotr Jankowski et al. gave an extensive account on geo-inquiry discussing various media involved as well as means of transferring the visual aspect of the project (using extensively material prepared by Barełkowski et al.; Cf. Jankowski et al., 2018: 45-50, sadly, due credits were not appropriately included in that paper despite being subject of copyrights; also cf. Rokietnickie Wiadomości, nr 11/196, Nov 2015, 10-11 – material prepared before CBM was involved in the process).

Fifteen selected implementations are presented in tables below as possible different configurations of many available tools supporting or facilitating the participation. Observations taken for multiple years regarding both the procedures and, in some cases where spatial effects can be evaluated, also the results of spatial interventions, have led to the inclusion of multicriteria assessment into spatial planning practice. Moreover, the trend related to the development time was also referred to the participatory procedures, introducing the necessary temporal aspect. The time-related approach to development reflects complex nature of built environment, its holarchic characteristics (Kay, 2000). Attempts to build model of spatial development in connection with people's preferences, behaviors, local socio-economic tendencies (Cf. Czekiel-Świtalska, 2013: 57-58), and environmental settings, systematized into five pools of connected criteria sets (K1 to K5) led to formulation of FAST methodology (Barełkowski, 2015). This allowed to understand temporal consequences of spatial decisions, including decisions undertaken on a basis of participation. This model was ultimately expanded and elaborated by Robert Barełkowski et al. (Barełkowski et al., 2016), Jan Janusz (Janusz, 2019), and others. The model ultimately provides data indicating (indirectly) the invalidity of the basic ideological arguments, showing the forces really responsible for the creation of the built environment and its quality (significance verification of parameters). While the research did not focus on socio-political aspect, it is quite clear that particular groups of community members, despite having common background and existential situation, are far from taking similar stances on spatial planning problems and proposed solutions. The use of the identitarian paradigm in its Marxist interpretation as a framework to define the conditions of development must be inevitably devalued in confrontation with the nature of systems, including living systems, which Arthur Koestler wrote about in his "part-whole" paradigm (Koestler, 1967: 49- 55). It is also compromised by the variety of human preferences manifested in the multiplicity of configurations and in contradictory positions that cannot be grouped primitively according to age, gender, and even professional background. The criteria applied by community members in various situations and in various locations in Poland depict an image of clear environmental preference above anything else when assessing people's own attitude towards planning solutions proposed in procedures (Cf. *ibid.* 179-205).

Table 1. Forms of participation applied in different cases, Barełkowski et al., 1999-2020

Planning procedure	Years of processing	Supplementary design/planning elaborations to explain issues	Facultative meetings and discussions (additional, non-compulsory)	Consultations (etc.)	Symposia, conferences popularizing the issues	Pronouncements, trainings	Use of printed information	Use of information in tv programs	Use of e-platform to convey information interactively	Use of electronic platform to comment and for expressing the acknowledgement	Use of immersive techniques related to urban design
MPZP Rakownia	1999-2002										
MPZP Kostrzyn Wilk – town	2004-2007										
SUIKZP Rokietnica	2007-2011										
MPZP Skoki Rościnnio	2009-2011										
MPZP Aleksandrów Łódzki – Bełdów	2011										
SUIKZP Kwilcz	2013-2015										
SUIKZP Ustronie Morskie	2013-2018										
MPZP Rokietnica Żydowo	2013-2014										
SUIKZP Oborniki	2011-2018										
MPZP Mrowino	2014-2019										
MPZP Rokietnica Golecińska	2016-2020										
MPZP Rokietnica SRI1 Centrum	2016-2018										
MPZP Rokietnica SRI2 Centrum	2017-2019										
MPZP Rokietnica SRI3 Centrum	2017-2020										
SUIKZP Swarzędz	2018-ongoing								*	*	

* - Geo-inquiry performed by CBM, 2017, remaining participation-related activities by Barełkowski et al. 2015-2020.

While table 1 presents different configurations of various techniques supporting expanded social participation procedures applied in various planning processes, table 2 elaborates how these processes place themselves against the simplified taxonomy established by Deshler and Sock (marked D for domestication, A for assistencialism, C for cooperation, E for empowerment or citizen control). Table 2 contains column 5 in which assumed type of participation is given, and column 6 informs how this assumed type evolved while implemented. Practical conditions of executing planning procedures make empowerment (citizen control) absolutely not an option – neither do local authorities want to cede as much power and rely on randomness of vox populi driven decisions, nor it is realistic and acknowledging the complexity of various pieces of information decision should be made based on. Sign “^” depicts increasing social participation to “higher” form, and contrary, sign “v” depicts relegation to “lower” form. Sign “=” informs that assumed level of participation has been maintained.

Table 2. Levels of participation, Barełkowski et al., 2002-2020

Planning procedure	Years of processing	Basic participatory mechanisms Required by law (compulsory)	Supplementary participatory mechanisms Facultative	Assumed level*	Acquired level*
MPZP Rakownia	1999-2002	No (before 2003 bill, non-compulsory)	Yes (experimental)	C	A/D v
MPZP Kostrzyn Wlkp – town	2004-2007	Yes	Yes (web-based platform incl.)	A	D v
SUIKZP Rokietnica	2007-2011	Yes	Yes	A	A =
MPZP Skoki Rościnnio	2009-2011	Yes	No	D	D =
MPZP Aleksandrów Łódzki – Bełdów	2011	Yes	No	D	D =
SUIKZP Kwilcz	2013-2015	Yes	Yes	C	C =
SUIKZP Ustronie Morskie	2013-2018	Yes	Yes	A	A =
MPZP Rokietnica Żydowo	2013-2014	Yes	No	D	A ^
SUIKZP Oborniki	2011-2018	Yes	Yes	C	A v
MPZP Mrowino	2014-2019	Yes	Yes	A	C ^
MPZP Rokietnica Gołęcińska	2016-2020	Yes	No	A	A =
MPZP Rokietnica SRI1 Centrum	2016-2018	Yes	Yes	C	C =
MPZP Rokietnica SRI2 Centrum	2017-2019	Yes	Yes	C	C =
MPZP Rokietnica SRI3 Centrum	2017-2020	Yes	Yes	C	A v
SUIKZP Swarzędz	2018-ongoing	Yes	Yes	A	C ^

* - Levels of participation: D – domestication, A – assistencialism, C – cooperation, E – empowerment (citizen control)

Table 3 explains how the evaluation of participation was performed. The last column summarizes the result or the quality of acquired result, measuring (in a very simplified manner) whether participation had positive or negative impact on fifteen processes included in the sheet. Following criteria were combined into joint assessment presented as “-“ or “+” as result: 1) interest of individuals as divergent or convergent with interest of local community, with the latter seen as positive; 2) interest of local community as divergent or convergent with personal interests; 3) entitlement vs conciliatory attitude, the latter seen as positive, leading to argument-based negotiation versus power-based negotiation; 4) acquired parameters resultant of participatory input, measured against referential parameters (usually derived from literature); 5) particularism vs cooperation, with latter seen as positive. Every constituent of the evaluation is marked with corresponding color, red indicating the most negative, adversary, non-compliant or any other negative trend, going through orange gradients towards greens, with intense green indicating the most positive, conciliatory, compliant – positive trends. The cumulative result is simplified to red – negative and green – positive marking.

Table 3. Levels and cumulative result of participation, Barełkowski et al., 2002-2020

Planning procedure	Interest of individuals		Interest of local community		attitude		acquired parameters		particularism vs cooperation		Result (overall balance) - / +
	divergent	convergent	divergent	convergent	entitlement	conciliatory	below referential	referential +	particularism	cooperation	
MPZP Rakownia		+	-			+		+			+
MPZP Kostrzyn Wlkp – town	-		-		-		-		-		-
SUIKZP Rokietnica	-	-		+	-	-		+	-		+
MPZP Skoki Rościnnno	-		-		-	-	-		-		-
MPZP Aleksandrów Łódzki – Beldów	-			+	-			+	-		-/+
SUIKZP Kwilcz	-		-		-		-		-		-
SUIKZP Ustronie Morskie	-		-		-			+	-		-
MPZP Rokietnica Żydowo		+		+	-			+			+
SUIKZP Oborniki		+		+	-			+	-		+
MPZP Mrowino	-		-		-			+	-		-
MPZP Rokietnica Gołęcińska		+	-		-			+			+

MPZP Rokietnica SRI1 Centrum												+
MPZP Rokietnica SRI2 Centrum												-
MPZP Rokietnica SRI3 Centrum												+
SUiKZP Swarzędz							??	??				?

* - The question mark indicates unpredictability of the result at current state of the process.

In last column there are two exceptions: one is marked with “-/+” sign which reflects indecisive conclusion to how participation affected the result (while it is slightly tilted towards negative evaluation, it is close to neutral), one cannot be currently evaluated while despite the project being finished, the procedure is still ongoing, however predicted results currently are negative.

5. TOWARDS THE SHIFT OF THE PARADIGM

Among multiple different applications of participatory procedures in variety of their scope, techniques, and resultant community responses it becomes quite clear, that there are extremely powerful sources for antagonistic approach to planning issues which are unrelated to ideological constructs. They rather refer to exertion of power, top-down, how this power affects personal life, family life. They are direct indication of the opposition to the infringement (or alleged infringement) on personal rights. People are generally not interested in participation, in common effort, unless they feel unsafe and endangered by the actions undertaken by the authorities, even, if these actions are taken within legal framework in the interest of the community.

Fig. 1. Participatory meeting in Rokietnica, Rokietnica SRI1-2-3 projects, photo: Łukasz Wardęski, ©RB 2016
 Ryc. 1. Spotkanie partycypacyjne w Rokietnicy, Projekty Rokietnica SRI1-2-3, foto: Łukasz Wardęski, ©RB 2016

At this point, it can be objectively stated that participation does not improve the outcome of the planning procedure by the fact that members of the local community are involved and their opinions and even decisions are recognized in these processes. Clearly, there is no constructive relationship between the attitude of people, most often demanding, expressing demands (resulting from the unsubstantiated belief in sanctity, the inviolability of one's own interest), and obtaining positive parameters in the planning project. Usually people view their interests within a set of hierarchies that start with private, personal interests and place the interests of the entire community or government as the farthest on their list. This confirms the relationship between preferences and personal interests, the requirements of individual people and the requirements of the local community. Regardless of the variety of techniques used, many participants feel the need to act when the planning proposals do not align with their views. Instead, they abandon participation (as a waste of valuable time that can be spent on other productive activities) when they feel that planning is following an acceptable direction. Despite the relatively rich and diverse forms of participation, in both cases, the effects of the participatory procedure in Kostrzyn and Rokietnica (SRI1) were not even the least similar, in one case they were insignificant and, perhaps, not achieving the intended goal, in the other they helped soothe and calm down strongly explicated claims of participants.

Naturally, conclusions made here are based not only on quality assessment of particular criteria, but also on analysis of multiple written applications, as well as records from public meetings, discussions, and consultations. Therefore it is reasonable to point out that there are several fundamental differences in participatory patterns as well as there are driving forces behind behaviors of participants (below given relate to spatial planning procedure participation only):

1. There is a significant difference between the urban and rural environments and the relationship between people from both areas. The main observation is that participatory patterns are more effective in large cities than in small towns, and in small towns more effective than in rural areas. It does not result from the deep involvement of individuals, but from the extent to which the urban environment is transformed, and from the rate of development of the environment. The development intensity makes people more susceptible to ideas reflecting the common needs of the community, as they consider most of their surroundings fixed - and it is identical for all people involved in participation. It is easier then to follow a narrow path of positive change, and people are convinced that other, acceptable elements of their known environment will not disappear (because they are permanent) as a result of their contribution to the "unknown" agenda forced by the authorities and "smuggled" through participatory techniques. In rural areas we deal with an open landscape, with an environment in which there is almost exclusively private property or no urbanized space at all. This contrast, this deficit of space of an evidently public nature, causes people not only to become alert, but to see any transformation as an increased risk of violating their current or alleged future rights. It also shows the importance of public spaces in rural areas, not only compositional and functional keystones and reservoirs of social interactions, but also places where the common interests of the local community focus.
2. Activism is seen as unwanted necessity by the majority of participants of planning procedures, an activity that detracts them from mundane but necessary duties. There is a clear hierarchy of motivations. The strongest motivations are related to negative reaction towards planning proposals, especially when they cause real or alleged encroaching of one's rights. Next, there is alleged diminishing of one's comfort related to surroundings, which is expressed particularly when existing privilege is revoked or altered. Next, there is broad concept of one's preferences of how their environment should look like, however personal approach to this issue is stronger, than collective one. Last, there are issues completely unrelated to one's rights or interest. It can be summarized in gradual motivations, regardless of whether they are factual or imagined: 1) infringement; 2) deterioration; 3) personal preferences; 4) collective preferences; 5) community issues. It clearly shows the bias towards negative feelings and this is what is being observed while progressing with spatial plans. Mitigation of participants' hostility, adversity or reluctance at best helps in processing the plan, but it doesn't convert a "concerned" (angry) citizen into cooperating citizen. There is more conflict detection and resolution in participation, used by local authorities to disarm the consequences of potentially politically dangerous deci-

sions, sometimes by stopping planning even when it is urgently needed and providing solutions required by the common good.

3. Young participants are more willing to play active role in the process backing the ideological contents of the project, while older concentrate on solving direct, pragmatic problems. This is also related to difference between urban and rural areas – in urban areas there are more young people spending their time on education and leisure, being existentially dependent, but testing and experimenting with their citizen status (it is seen quite often among students and graduates who not yet stabilized their personal and material status). Older participants follow very defined concepts, even when it comes to some values in space related to nostalgic references, they are often objectified and attributed to particular place or thing, which is seen as a value to be maintained and protected. Younger people follow the idea and offer their free time to get involved and their behaviors span from psychological gratification (related to participation in “something important”) to zealotism, revolutionary-type inclined to struggle for ephemeral concept, absorbed quite often uncritically, in the extreme, taking on the image of a street activist clad in black, hidden behind a mask, and throwing firecrackers. The more people have to take care for their relatives, for their households, the more material status changes – they are implementing efficiency in time spending for participation. An example of this phenomenon is when people find out during the planning process that their request is fulfilled – the majority of participants immediately leave and skip the remaining part of participatory activities, they feel no longer required to follow and take care for the project seeing the remaining steps to be fulfilled by assigned experts, whom they entrust worked out consensus. If this consensus ever changes, but their interest is unchanged, they are unwilling to participate and discuss issues of other members of the same community (to quote many: the unnecessary loss of time).
4. Benefit of participatory procedures is for experts and planners to gain better knowledge and understanding of site or area they are intervening in, but often giving share in decision process to participants is unreasonable and counterproductive. Getting more people involved and giving them their say, also upgrading participatory level, can lead to negative results, like in Mrowino case or Swarzędz case (current evaluation of ongoing process). It is therefore absolutely reasonable to follow Hayward's et al. recommendations related to limited participation. There is nothing wrong about limiting people's say about others' interests – often participants attempted to influence planning solutions in order to gain personal privileges at the expense of others' direct rights. For example if a person has to choose between their own comfort assured by the infringement of someone else's rights, this behavior was accepted and even pursued without any recollection that it can hurt that other person (or institution, organization, common cause, etc.).
5. True partnership between authorities and members of community and delegation of power is impossible. First of all, authorities are responsible for both making urban design and planning and organizing participatory processes. Hierarchically and structurally administration (local authorities, government, etc.) always have tools to prevail, at least in majority of cases. Therefore it is hard to be astonished that citizens feel this obvious inequality and react accordingly. On the one hand they employ their representatives who are meant to manage common issues for the benefit of the community on their behalf. On the other hand they rarely want to go far beyond sphere of phenomena having direct impact on their lives.
6. True participation and equal treatment calls for asking following questions: what about those who do not participate? What about those who cannot yet participate because, like in many rural areas being subject to urbanization, there are no inhabitants yet, and the only participants are land owners, who simply may be greedy and may not want to reject benefits for some common good of ephemeral group of future inhabitants? What about conflicting personal interests and dilemma of selection between the majority and the minority? What about direct and measurable responsibility of participants who come with particular postulates and want them done if agreeing to these postulates may harm others? It is quite clear that authorities are responsible for these decisions, thus one cannot have “equal” share in the decision. I propose to answer all of the above questions in such a way that the necessity to set a hierarchy in answering the above questions makes it impossible to follow the vox populi blindly, as it would mean

a much further disproportion in access to decision-making issues than in the case of clear responsibility of the authorities that make these decisions even arbitrarily.

7. Conscious participation requires comparable knowledge from participants, therefore, for participatory planning to be effective, municipalities should invest in the entire system, building a brick by brick structure that would ensure good access to information, arguments behind the project, favoring the participants' conciliatory attitudes in the decision-making process. If participation is to empower people, give them direct influence over decisions, it should also make them responsible for those decisions, otherwise it will always produce undesirable results and a distorted consensus. Therefore, basic education mechanisms concerning participation should be built. Is it required? Is that necessary? Is it economically feasible? Probably not. Would it be beneficial? Probably yes, but it is better to use participation in its current state in those areas where it was proven to be effective and useful - detecting and resolving conflicts and detecting and eliminating errors in spatial planning proposals, which translates into project improvement.

Access to power through "empowerment" (civic control) is a convenient lie, spread to the community for political purposes, possibly in line with Alinsky's principles, in order to, based on persuading the community of their alleged right to directly participate in power - use all means necessary to gain power on your own - push through your own activist program. Participation has many advantages, but they are not about "empowerment of the people" (de facto dismantling the basic mechanisms of democracy based on elected representation and the responsibility of elected persons), but a dialogue that both sides approach with respect and strive for mutual understanding, and acknowledge the different roles assigned to them in participation. Decisions made in planning procedures can change the rights of many people, but victims can always use other legal means to claim their rights. Participation should focus on those elements that are effective, do not pursue some political utopia, because utopias tend to turn into dystopias. The current paradigm behind the implementation of participatory planning is, in my opinion, wrong and should be rebuilt to create a more resilient structural framework, emphasizing the responsible transformation of our environment. The shortcomings of participation and the fragility of this system make it very vulnerable. Goals are easily misinterpreted, often ill-willed, participation too often turns into demanding thinking and wishlisting, and citizenship is deformed and distorted. Participation should be implemented in opposition and with sensitivity to the need to eliminate toxic concepts of political activists like Alinsky. by constructing a new paradigm based on the balance of decision-making rights and responsibility for these decisions, supported by an information policy, as far as economically possible, of the truncated budgets of local government units.

ROZDZIERANIE PRZESTRZENI. PARTYCYPACYJNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ CZY PARTYCYPACYJNA PRYWATA

1. WPROWADZENIE

Systemowa partycypacja społeczna jest istotnym składnikiem współczesnych procedur planowania i projektowania urbanistycznego. Od lat 50. i 60. XX wieku zaangażowanie lokalnych społeczności w projektowanie zmieniło się z eksperymentalnej nowości w szeroko rozpowszechnioną praktykę, często wymaganą przepisami prawa. W projektowaniu architektonicznym jest to zjawisko sporadyczne, podyktowane przede wszystkim specyficzną konfiguracją zadania i relacjami między instytucjami lub ciałami decydującymi a tymi, którzy mają istotny interes, ale nie reprezentują władzy.

Często odzwierciedla znaczący wpływ, jaki dany projektowany obiekt architektoniczny powinien mieć na środowisko, zwykle w kluczowych miejscach, centralnych punktach przestrzeni miejskiej. Jednak w projektowaniu urbanistycznym i planowaniu przestrzennym partycypacja stała się koniecznością, nieodzowną treścią, integralną częścią procedur, czyniąc partycypację elementem prawnie utrwalonym i codziennym, rozpoznawanym przez większość społeczeństwa. Przedmiotem niniejszego artykułu są w sposób szczególny procedury związane z partycypacją społeczną w planowaniu przestrzennym. Jest to ważne zastrzeżenie, bowiem zarówno indywidualne, jak i środowiskowe uwarunkowania dla np. ruchów miejskich są zasadniczo różne - łatwo można stwierdzić, że sukces ich realizacji (jeśli zdarzy się) polega na tym, że dotyczy w dużej mierze ustalonego stanu części otoczenia: struktury własnościowej, interesariuszy zamieszkujących dany obszar (nie tych, którzy zamierzają sprzedać działki innym). Warunki miejskie w stałych lub częściowo ustalonych warunkach środowiskowych ograniczają liczbę użytkowników, poważnie eliminują potencjalnych użytkowników i oferują bardziej efektywną perspektywę konstruktywnego dialogu.

Jeśli partycypacja społeczna jest nakazana przez prawo i stanowi element jakiegokolwiek procedury związanej z planowaniem przestrzennym, jakie są skutki jej systemowej realizacji? Czy jej wyniki są pozytywne i czy rzeczywiście poprawia ona jakość środowiska zbudowanego (lub, w ogóle, środowiska)? Odpowiedź na to pytanie nie jest tak prosta, jak się wydaje. Z jednej strony uczestnictwo oznacza rozpoznanie potrzeb społeczności, potencjalną dostępność dodatkowych informacji o środowisku, lepsze wykrywanie i rozwiązywanie konfliktów, a przede wszystkim pozwala na wysłuchanie głosów i opinii społeczności, a ostatecznie uznanie ich przez projektantów i planistów. Z drugiej strony należy odnieść się do tego, czy osiągnięto cele racjonalnego, zrównoważonego planowania i czy ostateczny wpływ partycypacji jest pozytywny. W tym przypadku wydaje się, że sprzeczne cele różnych interesariuszy i partycypacja selektywna są niezwykle powszechne i determinują większość obserwowanych praktyk partycypacyjnych. Partycypacja została pomyślana jako środek do zwalczania niedostatków wynikających z różnych warunków wpływających na jakość życia ludzi, w planowaniu miała na celu poprawę stanu środowiska w celu zmniejszenia ubóstwa, wzmocnienia więzi społecznych, utrzymania vitalności i aktywności gospodarczej obszarów zurbanizowanych.

Należy również pamiętać o źródle ruchu partycypacyjnego lub jego związku z ruchami aktywistycznymi (politycznymi). Chociaż aktywizm jest często postrzegany jako reprezentujący wysiłek wspólnoty, w którym cele są skoordynowane i zestawione w harmonijne rozwiązanie, początki ruchów miejskich muszą być przynajmniej częściowo i w istotnym stopniu powiązane z różnymi marksistowskimi koncepcjami konfliktu społecznego, starć między zwykłymi obywatelami a lokalną administracją, walki między biednymi i bogatymi, konfrontacja dysponujących władzą i bezsilnych, którzy muszą wzmocnić się i wydrzeć władzę i prawo do samodzielnego decydowania. W swojej popularnej pracy Manuel Castells przedstawia ten obraz rzekomej niekończącej się walki klas, ras lub płci jako radykalne działania polityczne podejmowane w celu wprowadzenia zmian i ulepszeń oraz przywrócenia władzy ludowi (1977). Siły antagonistyczne miały zostać skonfrontowane, by walczyć o zasoby środowiska, ruchom oddolnym postawionym przed wyborem czy prosić czy żądać, zalecano walkę, a nie dysputę. Podejście, które wybrałem dla tego artykułu, może być przedmiotem potencjalnej krytyki - polegającej z jednej strony na przypisywaniu marksizmowi zbyt dużego znaczenia w ramach obecnej teorii planowania przestrzennego, z drugiej zaś na sugerowanym przeinaczaniu idei marksizmu, jednak obydwa te argumenty rozbijają się o statystykę popularności aktywnych idei kształtujących teorię planowania i piśmiennictwo samych badaczy kojarzonych z marksizmem, w szczególności treści w nim zawarte. Chociaż nie chcę sugerować, że marksizm jest jedyną perspektywą w teorii, a nawet dominującą, i jestem w pełni świadomy koniecznych uogólnień i uproszczeń w podejściu do tej kwestii, to z pewnością jest to jedna z najbardziej popularnych idei, stale podtrzymywanych przez grupy akademickie oraz wsparcie polityczne i organizacyjne (najpierw marksizm, później teoria krytyczna Szkoły Frankfurckiej, w ostatnich dziesięcioleciach neomarksizm). Pojęcia materializmu lub materializmu dialektycznego i klasycyzmu, głównie ze względu na swoją ideologiczną treść, wyolbrzymiają i przeinaczają złożoność prawdziwych warunków życia. Kołakowski pisze, że jest to obraz zdeformowany religijną pewnością siebie, że każde nowe odkrycie potwierdza jego paradygmat (1989: 912), a cele uzasadniają środki. Przecież koncepcje marksistowskie, kładąc podwaliny pod teorię, są zakorzenione w myśleniu politycznym

i dlatego są skażone chęcią transformacji świata, czy świat przekształcany chce być, czy nie, oraz przekonaniem, że to, co niesie ze sobą podejście materialistyczne, jest obiektywne, naukowe i niepodważalne - jak ujął to Nicholas Low. teoria miała kierunkować działania (aktywność) zmierzającą do realizacji celów, a nie tylko objaśniać świat (Low, 1990: 1094). Moim zdaniem odpowiada za to nie tylko twórczość takich badaczy jak David Harvey, która ożywiła i próbowała przedstawić tę teorię (i ideologię) jako spójną reprezentację rzeczywistości miejskiej lub przestrzennej (ibid. 1990: 1094-1099), przynajmniej na jakiś czas, ale i uporczywe utrzymywanie słuszności tej teorii niezależnie od jej fundamentalnych rozbieżności między retoryką a jej obserwowalnymi zastosowaniami. Planowanie partycypacyjne stało się między innymi ważnym narzędziem do wprowadzania samodzielnie zdefiniowanych zagadnień „równości” i badania wpływu politycznego na rzeczywistość, jaką oferuje praktyka planowania (Paden, 2003: 103-104). Uczestnictwo miało na celu edukację planistów, jak sprawić, by ta wyimaginowana „równość” działała, a zwykłych ludzi uświadomić, czym jest „równość”, jak jest ważna i jak o nią walczyć. Dogmat nierówności jako zła sprawa, że zwolennicy marksistowskich ram teoretycznych są ślepi na ważniejsze kwestie wahań ról poszczególnych interesariuszy i niemożność zajęcia się sytuacją, w której osoby posiadające są konfrontowane z innymi właścicielami, a nieposiadający analogicznie z innymi podobnymi sobie (por. Holgersen, 2020: 805). Partycypacja przygotowuje scenę, środowisko miejskie, aby stało się miejscem, w którym zachodzą procesy społeczne przewidziane przez tę teorię, trochę na zasadzie samosprawdzającej się przepowiedni. Jednakże, gdy tylko uczestnictwo nie przynosi zadowalających rezultatów w radykalnej transformacji tej rzekomej „nierówności” stanu w stan „równości”, pojawia się tendencja do rozczarowania tym cierpliwym postępowaniem w obronie woli ludu. Stałe Holgersen zauważa i przekształca się w bardziej bezpośrednią, opartą na działaniu, szybką i przymusową redystrybucję władzy gospodarczej (ibid.: 813). W tym kontekście, z wszystkimi możliwymi ograniczeniami wynikającymi z ograniczonej objętości tego artykułu, omawiam kryzys partycypacji w planowaniu przestrzennym.

W tym artykule chciałbym sformułować dwa twierdzenia: po pierwsze, że to właśnie ta dwoistość dyskursu społecznego, w której sprzeczność między współpracą prowadzącą do kompromisu a walką prowadzącą do opanowania (przejęcia) władzy, tworzy ideologiczne ramy dla destabilizacji sił odpowiedzialnych za środowisko; po drugie, że ramy te są niezwykle podatne na przejęcie nie tylko przez głoszone względne prawdy na temat tego, co one wyrażają i co naprawdę znaczy „uczestniczyć”, jakie są prawdziwe cele i czym jest bycie odpowiedzialnym za decyzje, które są wymuszane przez rzekomą większość (która często jest najgłośniejszą i najbardziej aktywną mniejszością), ale także przez deprecjonowanie obywatelskiego znaczenia partycypacji, gdy jest ono traktowane instrumentalnie i tokenizowane w procesie selektywnego podejścia, różnego w zależności od tego, jak daleko władze chcą scedować swoje uprawnienia.

2. PARTYCYPACJA – WIELKA POZORACJA

Planowanie przestrzenne to dziedzina, w której sprawuje się władzę nad środowiskiem, a przywileje, prawa są rozdzielane między członków społeczności. Planowanie jest tylko jednym z wielu mechanizmów kształtowania rzeczywistości społeczno-gospodarczej, ale zdecydowanie potężnym, ponieważ umożliwia użytkowanie najtrwalszego i najcenniejszego zasobu - ziemi. Koncepcje zarządzania przestrzenią postulujące redystrybucję władzy, budowanie oddolnych struktur, zapewnienie jednostki w ramach wspólnoty mają wpływ przynajmniej na niektóre aspekty wykorzystania przestrzeni i na to, jakie możliwości są przypisywane danej nieruchomości, mają wiele zalet. Są to jednak zwykle uogólnienia i nie oddają one rzeczywistego działania systemu łączącego społeczeństwo z jego przedstawicielami (w zakresie planowania przestrzennego).

Jak wspomniano powyżej, ważni teoretycy ruchów miejskich lat 60. i 70. byli ściśle związani z teorią marksistowską. Skupiali się na konflikcie, napędzanym radykalnymi koncepcjami napięć rasowych, klasowych, płciowych i innych dziedzin społecznej rzekomej dysproporcjonalnej dystrybucji przywilejów. Przykładem może być podsumowanie krytyki Saula Alinsky'ego przez Henry'ego Sanoffa - wzmacnianie antagonizmów, konfrontacyjna postawa wobec podmiotów decydujących, przekonanie, że władzę można tylko wydzierać, a nie dobrowolnie oddać się nią podzielić (Sanoff, 2000: 3). Krytykę tę można łatwo rozszerzyć na innych współtwórców, takich jak Henri Lefebvre,

mający obsesję na punkcie kapitalistycznych stosunków klasowych i wyraźnego planu podkopania istniejących struktur miasta jako ideologicznych i złych. Lefebvre jest przekonany, że wszyscy, którzy uznają istniejący system za akceptowalny, wzmacniają go i stają się „burżuazją” uległą w podtrzymywaniu ucisku, a jedynym lekarstwem jest rewolucja (choć w ujęciu ideologicznym) – wykorzystująca marksizm do zmiżdżenia kajdan kapitalizmu (Saunders, 2005: 106). Twierdzi, że porządek i organizacja życia społeczno-gospodarczego, która wydaje się naturalna, może zostać obalona tylko przez ideologiczne przejęcie instytucji władzy w celu przekazania jej pozbawionym władzy i własności. Uważa, że w zaawansowanym kapitalizmie to nie środki produkcji mają największe znaczenie, lecz kontrola nad przestrzenią. Inne podejście, zaprezentowane przez Castella, opierało się na jego przekonaniu, że wszystkie aktualne teorie środowiska miejskiego były jedynie teoryzowaniem kapitalizmu i służyły do reprezentowania procesów kapitalistycznych (Saunders, op. Cit., 2005: 118). Jak ujął to Neil Brennan, Castells argumentował, że konsumpcja zbiorowa była funkcjonalnie specyficzna dla skali miejskiej, a w konsekwencji Brennan uważa to za próbę uprzestrzennienia strukturalizmu Althussera, łączącego skale geograficzne i przestrzenną ekspresję społeczności (Brennan, 2000: 363). Miessen dostrzega nawet zagrożenia stwarzane przez nadmierną partycypację w niekontrolowanym wzmacnianiu demokracji, zwłaszcza gdy demokracja jest postrzegana jako samoorganizująca się siła kapitalizmu (Miessen: 2016: 198).

Niektóre marksistowskie obserwacje i wnioski - dominujące w tej dziedzinie wiedzy – dotyczące struktur i mechanizmów miejskich można uznać za słuszne, zwłaszcza gdy, podobnie jak Miessen, wskazują na powierzchowny charakter motywacji politycznych stojących za realizacją partycypacji (chociaż, paradoksalnie, Miessen nie zauważa, że ta powierzchowność maskująca autorytaryzm jest dość często stosowana przez lewicę, dominującą obecnie siłę w większości krajów europejskich; *ibid.*: 115-116). Pisma te są głęboko zakorzenione w szczególnym społeczno-politycznym nastawieniu i mocno obciążone radykalnym relatywizmem, jak pisze Alinsky m.in. o ciągle zmieniającej się prawdzie (Alinsky, 1989: 26). Alinsky zaprzecza sobie, gdy twierdzi, że polityczny relatywizm może być kamieniem węgielnym radykalizmu w polityce, że o ile zwykle kwestionowanie jest współpracą i należy je zastąpić kompulsywną ciekawością, nie można mówić o relatywistycznym stanowisku i jednocześnie twierdzić, że polityczni realści dostrzegają prawdziwą naturę polityki władzy (Alinsky, op. cit., 1989: 26). Podstawowym problemem wszystkich tych wizji jest brak zainteresowania wszystkich (zanurzonych w marksizmie) badaczy by zgłębić praktyczną realizację idei marksistowskich w miastach Europy Środkowej, konsekwencje tej ideologii, jasno określone skutki tak zwanej władzy ludu, władzy biednych.

Podsumowując, teoretyczne ramy aktywizmu w środowiskach miejskich zostały szeroko wdrożone i prawie wcale nie były kwestionowane przez środowisko akademickie, a to doprowadziło do wdrożenia konfrontacyjnego modelu partycypacji, pomimo uporczywego twierdzenia, że formy te są kooperatywne i delegują władzę. Społeczności musiały wzmocnić się, aby wywierać jakikolwiek wpływ na proces decyzyjny, w przeciwnym razie byłyby ignorowane lub odrzucone.

Partycypacja stała się substytutem bezpośredniego wpływu na decyzje podejmowane w zakresie zagospodarowania przestrzennego, szczególnie istotne i mające długofalowy wpływ. W 1969 roku Sherry Arnstein zaproponowała swoją drabinę partycypacji społecznej argumentując za przekazaniem władzy obywatelom (władza obywatelska), co nazywała faktyczną redystrybucją władzy poprzez wzorce partycypacji (Arnstein, 1969: 222-223). David Deshler i Donald Sock zdefiniowali partycypację na dwóch głównych poziomach - pseudopartycypacji i autentycznej partycypacji obejmującej 4 podpoziomy, zachowując jednak relację z modelem Arnstein. Oswajanie oznaczało informowanie, terapię i manipulację, asystencjalizm łagodzenia [konfliktów] i konsultacji, współpraca wiązała się z partnerstwem i delegowaniem władzy, ostatecznie kontrola obywatelska wiązała się z cesją władzy nazywaną też upodmiotowieniem (posługuję się tu określeniem asystencjalizm ze względu na to, jakiego określenia używa przywołane źródło, w literaturze polskiej używane jest też określenie pomocniczości; Deshler i Sock, 1985). Jednak ta taksonomia skupiała się na wzorcach partycypacji, pomijając cele i ograniczenia organizacyjne w stosowaniu partycypacji w różnych sytuacjach. Te aspekty były przedmiotem zainteresowania Johna Cohena i Normana Uphoffa, którzy określili wymiary partycypacji w rozwoju: rodzaje partycypacji, osoby uczestniczące i tryby partycypacji (Cohen i Uphoff, 1980: 214). Dalej, Sarah White pogłębiła zrozumienie partycypacji,

przedstawiając model obejmujący różne perspektywy interesariuszy i sprzeczne interesy - odgórne podejście administracyjne i elitarne oraz oddolne i aktywistyczne (White, 1996: 7-9).

I tak oto o ile z jednej strony wysiłek badawczy diagnozuje potencjalnie sprzeczne interesy różnych grup interesariuszy, co może prowadzić do sprzeciwu i niezgody, to z drugiej strony stanowiska polityczne zachęcają do aktywizmu jako formy ekspresyjnej postawy antagonistycznej wobec wszelkich propozycji zgłaszanych przez dzierżących władzę. Wzmacnia to zjawiska opisane przez White, który widzi nie tylko zróżnicowane interesy, ale także pogorszenie więzi i komunikacji, a także chęci uczestnictwa i przekonania, że bycie aktywnym obywatelem w ogóle coś znaczy (tamże: 11). White zauważa też, że jedną z najtrudniejszych kwestii związanych z partycypacją jest skażenie władzą - aspekt władzy sprawowanej przez tych, którzy, jak to ujmuje, konstruuja zagadnienia będące przedmiotem publicznej dyskusji (tamże: 12). Wydaje się, że aby przezwyciężyć tę wadę jest do przyjęcia radykalistyczny pogląd Alinsky'ego na obalenie i obalenie instytucji władzy, przejmowanie jej i przejmowanie kontroli nad kształtowaniem rzeczywistości zgodnie z zasadami klas uciskanych (w rzeczywistości - po prostu kolejnej grupy aspirującej do władzy). Wyposażenie we władzę całej wspólnoty to jednak nic innego jak miraż, bo efektywne gospodarowanie przestrzenią wymaga wiedzy fachowej, którą można zastosować tylko wtedy, gdy wpływ na proces decyzyjny jest nierównomierny, gdy eksperci mają więcej do powiedzenia w sprawach wymagających wiedzy i doświadczenia niż ludzie, którzy są dalecy od zrozumienia nawet podstawowych pojęć konkretnego problemu. Poziom i wymiar partycypacji są ściśle powiązane z kategorią problemu. Partycypacja jest w wielu przypadkach z natury asymetryczna, ponieważ konfrontuje tych, którzy są zobowiązani do rozwiązania konkretnego problemu i mają określony zestaw kompetencji, a także zdolność aktywnego wpływania na wyniki, z tymi, którzy zaspokajają swój niedosyt informacji, którzy są ekologicznie wyrafinowani, i w ten sposób dostarczają niezbędnych danych i wyrażają preferencje - zwykle jedynie części - wspólnoty (por. Barełkowski, 2014: 27). Można zauważyć taką samą asymetrię w odpowiedzialności - podczas gdy członkowie społeczności aktywnie uczestniczą w planowaniu partycypacyjnym, rzadko miewają jakiegokolwiek powinności, podczas gdy eksperci i kadra zarządzająca nie mają takiego samego komfortu. Ta ważna cecha podkreśla różnicę między wyrażaniem życiowych potrzeb a wyrażaniem prawa do uzurpowanych przywilejów.

3. EKSPERYMENT WERYFIKUJE ZAŁOŻENIA

Jakie jest znaczenie udziału społeczeństwa w procedurach planowania przestrzennego? Co członkowie wspólnoty mogą wnieść do dyskursu poza swoim cyklicznym i ograniczonym udziałem w głosowaniu na lub głosowaniu przeciw przedstawicielom politycznym, którzy za ich kadencji są namaszczeni na sprawujących władzę? Sanoff dostrzegł cztery cechy partycypacji w planowaniu i projektowaniu: dobro, źródło informacji o lokalnym środowisku i kulturze, reprezentacja i ochrona interesów (Sanoff, op. Cit., 2000: 12). Twierdzi, że te cechy są w najlepszym przypadku określone nieprecyzyjnie. Przede wszystkim - dobro: prawie żadne narzędzie nie może być skojarzone z silnie abstrakcyjną wartością. Za pomocą tego narzędzia można ulepszyć zarówno proces, jak i wynikającą z niego rzeczywistość, ale samo narzędzie nie może być postrzegane jako nośnik dobra, jak proponował Sanoff. Wątpliwa jest również ochrona interesów - zwykle jest to ochrona interesów tych, którzy uczestniczą w formach partycypacyjnych aktywnie, którzy nie wahają się otwarcie mówić o swoich celach i je w zdeterminowany sposób realizować. Nie można zapewnić takiego samego stopnia partycypacji w odniesieniu do członków wspólnoty, nie można stworzyć równych szans uczestniczenia w działaniach partycypacyjnych. Można to zaobserwować, stosując partycypację za pomocą technologii informatycznej. Taka technologia usprawnia proces, ponieważ można wówczas dotrzeć do znacznie większej ilości respondentów, ale kompromis polega na tym, że niektórzy członkowie społeczności będą potrzebować pomocy osób trzecich lub będą całkowicie niezdolni do korzystania z technologii informatycznych. Ograniczenie tego typu było tak samo silne, gdy kierowany przeze mnie zespół wdrożył osadzone w internecie techniki partycypacyjne, pozwalające na komentarze, wymianę informacji, a docelowo na zmianę przebiegu procedury planistycznej w Kostrzynie Wlkp. W latach 2004-2007 (Barełkowski: 2005), jak i gdy podobne obserwacje czynili Tomasz Kaczmarek i Michał Wójcicki ponad 10 lat później podczas badań w Poznaniu. Bardzo trudno jest zaprojektować mechanizmy partycypacyjne, które zapewniają równy dostęp do

objaśniania i pozwalają na taki sam stopień autoekspresji związanej z zagadnieniem (Kaczmarek i Wójcicki, 2016: 80). Pozostałe cechy są bardziej stabilne i obiecujące. Reprezentacja, choć selektywna, jest faktycznie udowodniona, a także łączy się z jednym i jedynym obiektywnym atrybutem dotyczącym poprawy jakości informacji na temat lokalnego środowiska i kultury, informacji związanej z każdym rodzajem przekształcenia przestrzennego będącego przedmiotem projektowania urbanistycznego.

Ustalenie związku między partycypacją, procesem planowania i jego wynikami, uznanymi za pozytywne, wymaga weryfikacji. Wiele źródeł definiuje partycypację jako fundamentalną dla osiągnięcia pozytywnych rezultatów dla każdej społeczności, dlatego wiele systemów prawnych wdraża partycypację jako obowiązkowy podproces w procesie planowania przestrzennego i projektowania urbanistycznego. Pomimo zdiagnozowanych problemów i pewnych negatywnych zjawisk zakłada się, że ma ono wpływ pozytywny (por. Sanoff, op. cit., 2000; Wójcicki, 2013; Nęcka, 2014; Kobielska, 2015; Siemiński, 2015; Nadin et al., 2020) i jest niezbędne w procesie planowania. Wielu badaczy zauważa jednak, że uczestnictwo wiąże się z różnymi ograniczeniami efektywności, które w wielu przypadkach zamieniają się w nieefektywność. Z jednej strony badacze odkrywają, że tworzenie platformy dla konkurencyjnych zmagających różnych grup w rywalizacji o te same zasoby w procesie partycypacyjnym w naturalny sposób zmierza w kierunku uprzywilejowania aktywistów w stosunku do osób nieśmiały i wstrzemięźliwych. Jest to bardziej korzystne dla tych, którzy protestują i walczą, mniej korzystne dla tych, którzy dyskutują i słuchają. W ten sposób rzeczywistość konfrontuje założenia dotyczące partycypacji obywatelskiej i partycypacji radykałów zgodnie z koncepcją Alinsky'ego, która wyraźnie wskazuje, że świat ma być kształtowany przez tych, którzy próbują osiągnąć swoje cele „wszelkimi niezbędnymi środkami”. Istniejące metodologie rzadko podejmują środki zaradcze, aby wyrównać dysproporcje i wesprzeć tych, których możliwości są istotnie osłabione lub po prostu są oni nieobecni podczas wydarzeń i działań partycypacyjnych. Partycypacja jest najczęściej platformą dla „wygadanych”, dając tym samym podstawy zjawiskom NIMBY-NOOS-LULU (Not-In-My-BackYard i podobnym; Sanoff, op. Cit., 2000: 26), partycularyzmowi (Barełkowski i Wojtyra, 2018 : 32), populizmowi (Miessen, op. Cit., 2016: 110), dając szanse tym, którzy wyznają wiele miejskich dogmatów. Z drugiej strony praktyka partycypacyjna, wzorce partycypacyjne i metodologie są nie do pogodzenia z celami ideologicznymi wyrażanymi przy stosowaniu tego konkretnego zestawu narzędzi angażujących członków lokalnej społeczności. I ten brak odpowiedniej formy praktyki jest ujawniany w wielu programach badawczych, kiedy różni autorzy dochodzą do podobnych wniosków. Na przykład. Waldemar Siemiński i Ewa Tarchalska zwracają uwagę na ograniczony zakres partycypacji (Siemiński i Tarchalska, 2020: 187), wykładnię, którą rozszerzyłbym o kontekstualne dostosowanie procedur partycypacyjnych by zastosowano jej prawidłową formę. Obserwując inny obszar dyscyplinarny, ale podobne zjawiska, Markus Kantsperger et al. ocenia partycypację i stwierdza, że zakres badań na jej temat jest selektywny, egocentryczny - pełen podkreślonej ważności tego problemu poprzez stwierdzenia normatywne i slogany (Kantsperger et al., 2019: 2), wszystkie trzy zagadnienia odzwierciedlają dokładnie ten sam problem jeden można znaleźć w planowaniu partycypacyjnym. Ponadto już około 2004 roku Chris Hayward et al. kwestionowali założenie, że partycypacja o szerokim zakresie jest zawsze dobrem społecznym, prowadzącym do pozytywnych rezultatów - twierdząc, że kwestia ta jest zasadnie podważana zarówno odniesieniu do definicji jak i do aplikacji (Hayward i in., 2004: 96).

Istnieje kilka fundamentalnych kwestii związanych z tym, jak działa partycypacja, niektóre z nich mają krytyczne znaczenie, by partycypacja w ogóle była zasadna. Po pierwsze, istnieje ukryty ideologiczny problem partycypacji - napędzana przez ruch akademicki i idee marksistowskie partycypacja subtelnie wstrzykuje politykę tożsamościową (identity politics, identitarian policies) w dyskurs publiczny i pod pozorem „upodmiotowienia” instrumentalizuje społeczności miejskie (które są przekonane o ich ostatecznie „udanej postawie aktywistycznej”, otrzymując drobne przywileje zaspokajające ich aktywność), jednocześnie wzmacniając konflikt w społecznościach wiejskich. Znacząca różnica między tymi dwoma środowiskami, zarówno pod względem społecznym, jak i przestrzennym, decyduje o tym, kto otrzymuje pozorną „władzę” decydowania, jak, za pomocą jakich środków i jak tę moc można przekształcić w praktyczne rezultaty. Po drugie, partycypacja to „nowy socjalizm”. W swojej utopijnej formie, głoszącej upodmiotowienie lub kontrolę obywateli jako ostateczny cel, który zapewni bogactwo i szczęście wszystkim, a także wyeliminuje brak dostępu do

procesu decyzyjnego każdego obywatela, jest jak jednorożec, ucieleśnienie piękna i wdzięku, ale tak wyjątkowy, że tego gatunku nigdy nie widziano w rzeczywistości. Partycypacja jest chwalona i forsowana z pominięciem kontekstu (uzasadniającego użycie tego konkretnego narzędzia) i oddzieleniem jego systemowego zastosowania od celów. „Prawdziwa partycypacja nigdy nie została przetestowana” - mówi wielu jej zwolenników w obliczu krytyki, ujawniając strach, że jej odrzucenie powodowałoby później konieczność odebrania tej rzekomej „władzy” obywatelom, zwłaszcza aktywistom, dalej ze względu na wynikające z tego koszty polityczne, oburzenie społeczne, zbyt dużo czasu zainwestowanego na związane z nim badania, itp. Po trzecie, partycypacja jest często postrzegana jako tak ważna dla samooceny społeczności lokalnych (ze względu na polityczne podkreślanie jej znaczenia i pozornych korzyści dla społeczności), że jej użycie jest błędnie interpretowane i postrzegane jako cel, a nie środek do osiągnięcia określonego celu. Zamiast ważyć interes publiczny i prywatny, często przekształca się go w listę życzeń członków społeczności i oblicza zyski i straty polityczne elit.

4. PARTYCYPACJA: ZA KULISAMI

W artykule przedstawiono perspektywę partycypacji w planowaniu przestrzennym opartą na ponad 20-letnim doświadczeniu, popartym wieloma praktycznymi wdrożeniami partycypacji i różnymi procesami wspierającymi, które mają na celu jej usprawnienie. Nie jest to raport ścisły, podający dokładne i ilościowe dane, ale łączy obserwacje podjęte podczas pracy nad ponad 80 różnymi procedurami planistycznymi, z których większość kończy się na wdrożeniu planów zagospodarowania przestrzennego. W wielu przypadkach zastosowano podejście eksperymentalne - metodę bezpośredniego wprowadzania konkretnego narzędzia, między innymi w gminach Murowana Goślina, Kostrzyn, Rokietnica, Oborniki, Ustronie Morskie, Swarzędz. Przeprowadzono również wiele analiz porównawczych, na wielu etapach, obejmujących aspekt skutecznego tworzenia odpowiedniego programowania funkcjonalnego przestrzeni, zakotwiczenia przestrzeni integracji społecznej i rekreacji, często lekceważonych zarówno przez władze, jak i członków społeczności lokalnej, aż do momentu, w którym jest za późno, by je wprowadzić. Wykonano również wiele analiz parametrycznych, w tym symulacje gęstości, symulacje podróży i kilometrów podróży dla przyszłych mieszkańców, wzrost natężenia ruchu i wiele innych - aby przedstawić skutki przekształceń gruntów dla społeczności w najdokładniejszy sposób dostępny w danym czasie i wspomagany dostępnymi ówczesnymi narzędziami (por. Barełkowski, 2019: 559-565). Chociaż te analizy i egzegezy nie są tutaj prezentowane, część z nich jest opublikowana i dostępna. Biorąc powyższe pod uwagę, niniejszy artykuł odzwierciedla jakościowe podejście autora do oceny procedur partycypacyjnych i oceny znaczenia udziału w planowaniu przestrzennym.

Na przełomie XXI wieku byłem jednym z tych badaczy, którzy czuli, jakie szanse przynosi ze sobą partycypacja - uczynienie projektowania i planowania mądrzejszym, wynikającym z lepszego rozumienia, poprawiającym komunikację między interesariuszami a projektantami lub planistami, ulepszającym politykę i ostatecznie pozwalając na czynienie środowiska lepszym i szczęśliwszym, a społeczności bardziej świadomą i lepiej wykształconą. Było to szczególnie obiecujące w związku z rozwojem technologii informatycznych i nowym zestawem narzędzi dostępnym dla ekspertów (Barełkowski, 2001: 111-112). Metoda planowania P.R.S. została wdrożona już w 1999 r., zastosowana do kilku rzeczywistych procedur przeprowadzanych w gminach wiejskich wokół miasta Poznania na długo przed wprowadzeniem ustawy z 2003 r., która zainicjowała zminimalizowaną przymusową jej realizację. Elementy metody P.R.S. oferowały znacznie głębsze mechanizmy, niż ta ustawa proponowała (Barełkowski, 2000). Obszerne analizy architektoniczne, analizy typologii obszarów wiejskich, spostrzeżenia środowiskowe i etnograficzne na temat obszarów podlegających przemianom zostały przekazane lokalnym społecznościom, skonsultowane. Osoby z tego obszaru zostały poproszone i zachęcane do udziału w tym procesie, otrzymując wydrukowane kopie konkluzji z badań do przeglądu i ostatecznie wpływały na przebieg procesu decyzyjnego. Badanie to przyniosło uzasadnione i stosunkowo zadowolające wyniki, jednak miało niezwykle ograniczone wsparcie ze strony władz lokalnych, głównie w postaci organizacyjnej, ledwie rozszerzanej na zasady partycypacyjne i zrównoważone inicjatywy planistyczne. Jednym z efektów było wdrożenie w Rakowni osadzonych środowiskowo wzorców architektonicznych zabudowy mieszka-

niowej, co spowalniało rozwój, ale z zachowywało kilka istotnych cech lokalnego krajobrazu. Projekt obejmował wprowadzenie przestrzeni publicznych, wyważony program funkcjonalny, zaimplementowano gradację zagęszczenia i wzorców zabudowy na terenach w pobliżu lasów. Zdobył aprobatę społeczności lokalnej, powściągliwej, ale ostatecznie wspierającej projekt i wyrażającej dla niego akceptację, ale wiele podmiotów zignorowało procedurę, np. wydając pozwolenie na zniszczenie kilku kluczowych, oryginalnych zabudowań zagrodowych z przełomu XIX i XX wieku, nieodzwonnych dla tożsamości przestrzennej tej społeczności (niestety zostało to zaakceptowane przez regionalny urząd ochrony zabytków, który nie zalegitymizował zaleceń postępowania planistycznego). Ten przykład ma na celu wyjaśnienie kontekstu kilkudziesięciu praktycznych realizacji różnych eksperymentalnych form uczestnictwa, wykraczających poza to, co obecnie uważano za obowiązkowe.

Jak opisano wcześniej, procedura planistyczna przeprowadzona w Kostrzynie polegała na szeroko zakrojonym wdrożeniu systemu internetowego Citizen usprawniającego wymianę informacji dotyczących procedury. Zapewnił on mieszkańcom Kostrzyna stały dostęp do ciągle zmieniającego się kształtu projektu, możliwość komentowania i oceny postępów oraz jakości rozwiązań, możliwość uzyskania informacji o wszystkich istotnych parametrach zaprojektowanych dla poszczególnych obszarów. Albo system został wdrożony zbyt wcześnie w stosunku do tego, na jakiej platformie funkcjonował i co proponował użytkownikom (ponieważ internet nie był wówczas tak popularny, jak pod koniec drugiej dekady XXI wieku), albo wsparcie instytucjonalne było zbyt małe, by wystarczyć do zaktywizowania znacznej części 8500 mieszkańców do podzielenia się swoimi poglądami. Pomimo statystycznie obiecującego zaangażowania w nowoczesne technologie komunikacyjne i dynamicznego wzrostu liczby osób powyżej 15 roku życia, zgodnie z diagnozą SMG / KRC z tamtego czasu, spodziewane realne zainteresowanie korzystaniem z platformy było marginalne i wzrosło z marnego 1% w pierwszym roku do nie więcej niż 2,3% po dwóch latach funkcjonowania systemu Citizen (por. Barełkowski, op. cit., 2005: 558).

Procedury w Rokietnicy zostały poszerzone o spotkania, konsultacje, dyskusje publiczne wykraczające daleko poza podstawowe wymagania. Niektóre z tych procedur wiązały się z wykorzystaniem rozszerzonej rzeczywistości do informowania o możliwych wariantach i kierunkach planowania przestrzennego. W odniesieniu do całego obszaru administracyjnego gminy Rokietnica procedury planistyczne zakończyły się sukcesem, ale nie one były mechanizmami odpowiedzialnymi za znaczne zmniejszenie nadmiernych obszarów zabudowy (potencjalnie skrajny przypadek eksuburbanizacji), za ochronę strategicznych pasów przyrodniczych przyległych do rzek, a także typowo wiejski krajobraz na północy (por. Barełkowska i in., 2013: 140-141). Udział skoncentrowany był głównie na interesach uczestników, walczących o swoje przywileje, niezależnie od wpływu tego rodzaju podejścia na jakość środowiska odczuwaną przez większość i parametrycznie potwierdzoną jako korzystną dla całej społeczności. Szczytowa realizacja partycypacji została przeprowadzona we współpracy z CBM (Centrum Badań Metropolitalnych), z rolą tego partnera we wspieraniu procesu geo-ankietą, podobną w swoich celach do systemu Citizen, ale bardziej odpowiednią dla współczesnych wzorców komunikacji i nadmiernego wykorzystywania smartfonów jako urządzeń wielofunkcyjnych przez mieszkańców – forma ta pozwala bezpośrednio dotrzeć do respondentów i skuteczniej przyciągnąć ich do idei wyrażania opinii o projekcie. Piotr Jankowski et al. obszernie przedstawili geo-ankietę, omawiając różne zaangażowane media, a także sposoby prezentowania użytkownikom platformy wizualnej strony projektu (wykorzystując obszerny materiał przygotowany przez Barełkowskiego et al.; cf. Jankowski et al., 2018: 45-50, niestety w artykule nie podano poprawnej referencji na temat wykorzystanych opracowań objętych prawami autorskimi; cf. też Rokietnickie Wiadomości, nr 11/196, XI 2015, 10-11 - materiał przygotowany przed zaangażowaniem CBM w proces).

W poniższych tabelach przedstawiono piętnaście wybranych wdrożeń jako możliwie różne konfiguracje wielu dostępnych narzędzi wspomagających lub ułatwiających uczestnictwo. Wieloletnie obserwacje dotyczące zarówno procedur, jak i - w niektórych przypadkach, w których można ocenić efekty przestrzenne - także wyników interwencji przestrzennych, doprowadziły do włączenia oceny wielokryterialnej do praktyki planowania przestrzennego. Ponadto, odniesiono także do procedur partycypacyjnych trend związanych z czasem rozwoju, wprowadzając potrzebny aspekt temporalny. Podejście do rozwoju związane z czasem odzwierciedla złożoną naturę środowiska zbudowa-

nego, jego holarchiczne cechy (Kay, 2000). Próby zbudowania modelu zagospodarowania przestrzennego w powiązaniu z preferencjami, zachowaniami ludzi, lokalnymi tendencjami społeczno-ekonomicznymi i uwarunkowaniami środowiskowymi (Cf. Czekieli-Świtalska, 2013: 57-58), usystematyzowanymi w pięć pul połączonych zestawów kryteriów (od K1 do K5), doprowadziły do sformułowania metodologii FAST (Barełkowski, 2015). Pozwoliło to zrozumieć czasowe konsekwencje decyzji przestrzennych, w tym decyzji podejmowanych na zasadzie partycypacji. Model ten został ostatecznie rozszerzony i opracowany przez Roberta Barełkowskiego z zespołem (Barełkowski et al., 2016), Jana Janusza (Janusz, 2019) i innych. Model docelowo dostarcza danych wskazując (pośrednio) na nieważność podstawowych argumentów ideologicznych, wykazując siły naprawdę odpowiedzialne za tworzenie środowiska zbudowanego i jego jakość (weryfikacja istotnościowa parametrów). Chociaż badania nie koncentrowały się na aspekcie społeczno-politycznym, jest całkiem jasne, że poszczególne grupy członków społeczności, mimo wspólnego tła i sytuacji egzystencjalnej, są dalekie od zajmowania podobnego stanowiska w kwestii planowania przestrzennego i proponowanych rozwiązań. Zastosowanie paradygmatu tożsamościowego w jego marksistowskiej interpretacji, jako ramy do określenia warunków rozwoju, nieuchronnie musi się zdewaluować w konfrontacji z naturą systemów, w tym systemów żywych, o jakiej pisał Arthur Koestler w swoim paradygmacie „część-całość” (Koestler, 1967: 49-55). Kompromituje go także różnorodność ludzkich preferencji objawiających się w wielości konfiguracji i w sprzecznych stanowiskach, których nie można pogrupować prymitywnie względem wieku, płci, a nawet środowiska zawodowego. Kryteria, którymi posługują się członkowie społeczności w różnych sytuacjach i w różnych miejscach w Polsce, dają obraz wyraźnej preferencji ekologicznej ponad wszystko inne przy ocenie własnego stosunku ludzi do rozwiązań planistycznych proponowanych w procedurach (cf. *ibid.* 179-205).

Podczas gdy w tabeli 1 przedstawiono różne konfiguracje różnych technik wspierających rozszerzone procedury partycypacji społecznej, stosowane w różnych procesach planowania, w tabeli 2 przedstawiono, w jaki sposób procesy te sytuują się w porównaniu z uproszczoną taksonomią zaproponowaną przez Deshlera i Socka (oznaczoną D jak oswojenie, A jak asystencjalizm, C jak kooperacja, E jak upodmiotowienie lub kontrola obywatelska, nazywana też cedowaniem władzy). Tabela 2 zawiera kolumnę 5, w której podano zakładany rodzaj partycypacji, a kolumna 6 informuje, jak ten zakładany typ ewoluował podczas implementacji. Praktyczne warunki wykonywania procedur planistycznych sprawiają, że scedowanie władzy (kontrola obywatelska) musi zostać wyeliminowane jako nierealne - władze lokalne nie chcą oddawać tylu uprawnień i polegać na losowości decyzji kierowanych przez *vox populi*, ani też nie jest to realistyczne i nie uwzględnia złożoności różnych danych, na podstawie których decyzja powinna być podejmowana. Znak „^” przedstawia podniesienie poziomu partycypacji do „wyższej” formy, a, przeciwnie, znak „v” przedstawia obniżenie poziomu do „niższej” formy. Znak „=” informuje, że założony poziom partycypacji został utrzymany.

Tabela 3 wyjaśnia, w jaki sposób przeprowadzono ocenę partycypacji. Ostatnia kolumna podsumowuje wynik lub jakość uzyskanego rezultatu, mierząc (w bardzo uproszczony sposób), czy partycypacja miała pozytywny czy negatywny wpływ na piętnaście procesów ujętych w zestawieniu. Następujące kryteria zostały połączone we wspólną ocenę przedstawioną w prostym dualizmie „-” lub „+” jako wynik: 1) interes jednostek jako rozbieżny lub zbieżny z interesami społeczności lokalnej, przy czym ten ostatni, zbieżny, oceniany jest jako pozytywny; 2) interes społeczności lokalnej jako rozbieżny lub zbieżny z interesami jednostek; 3) roszczeniowość vs koncyliacyjność, ta ostatnia postrzegana jako pozytywna, prowadząca do negocjacji opartych na argumentach w opozycji do negocjacji opartych na sile (politycznej); 4) uzyskane parametry będące wypadkową wkładu partycypacyjnego, mierzone względem parametrów referencyjnych (zwykle zaczerpniętych z literatury); 5) partykularyzm a współpraca (kooperacja), przy czym ta ostatnia postrzegana jest pozytywnie. Każdy element oceny jest oznaczony odpowiednim kolorem, czerwony oznacza najbardziej negatywny, przeciwny, niezgodny lub inny negatywny trend, przechodząc przez pomarańczowe gradienty w kierunku zieleni, z intensywną zielenią wskazującą na najbardziej pozytywne, ugodowe, zgodne - pozytywne trendy. Łączny wynik jest uproszczony do oznaczeń czerwonych - negatywnych i zielonych - pozytywnych.

Table 1. Formy partycypacji wdrażane w różnych procedurach, Barełkowski et al., 1999-2020

Procedura planistyczna	Lata realizacji procedury	Dodatkowe opracowania projektowe/planistyczne objaśniające zagadnienia	Spotkania i dyskusje fakultatywne (dodatkowe, niewymagane przepisami prawa)	Konsultacje (dyżury itp.)	Sympozja, konferencje popularyzujące problematykę	Prelekcje, szkolenia	Wykorzystanie informacji drukowanej	Wykorzystanie informacji w programach telewizyjnych	Wykorzystanie platformy elektronicznej do celów interaktywnej informacji	Wykorzystanie platformy elektronicznej do celów komentowania i wyrażania preferencji	Wykorzystanie technik immersyjnych połączone z projektowaniem urbanistycznym
MPZP Rakownia	1999-2002										
MPZP Kostrzyn Wlkp – town	2004-2007										
SUIKZP Rokietnica	2007-2011										
MPZP Skoki Rościnnno	2009-2011										
MPZP Aleksandrów Łódzki – Bełdów	2011										
SUIKZP Kwilcz	2013-2015										
SUIKZP Ustronie Morskie	2013-2018										
MPZP Rokietnica Żydowo	2013-2014										
SUIKZP Oborniki	2011-2018										
MPZP Mrowino	2014-2019										
MPZP Rokietnica Gołęcińska	2016-2020										
MPZP Rokietnica SRI1 Centrum	2016-2018										
MPZP Rokietnica SRI2 Centrum	2017-2019										
MPZP Rokietnica SRI3 Centrum	2017-2020										
SUIKZP Swarzędz	2018-trwająca							*	*		

* - Geo-ankieta wykonana przez CBM, 2017, pozostałe elementy powiązane z partycypacją realizowane przez Barełkowskiego z zespołem, 2015-2020.

Table 2. Poziomy partycypacji, Barełkowski et al., 2002-2020

Procedura planistyczna	Lata realizacji procedury	Podstawowe mechanizmy partycypacyjne Wymagane przepisami prawa (obowiązkowe)	Dodatkowe mechanizmy partycypacyjne (fakultatywne)	Zakładany poziom*	Uzyskany poziom*
MPZP Rakownia	1999-2002	Nie (przed ustawą z 2003 r., nieobowiązkowe)	Tak (eksperymentalne)	C	A/D v
MPZP Kostrzyn Wlkp – town	2004-2007	Tak	Yes (web-based platform incl.)	A	D v
SUIKZP Rokietnica	2007-2011	Tak	Tak	A	A =
MPZP Skoki Rościno	2009-2011	Tak	Nie	D	D =
MPZP Aleksandrów Łódzki – Beldów	2011	Tak	Nie	D	D =
SUIKZP Kwilcz	2013-2015	Tak	Tak	C	C =
SUIKZP Ustronie Morskie	2013-2018	Tak	Tak	A	A =
MPZP Rokietnica Żydowo	2013-2014	Tak	Nie	D	A ^
SUIKZP Oborniki	2011-2018	Tak	Tak	C	A v
MPZP Mrowino	2014-2019	Tak	Tak	A	C ^
MPZP Rokietnica Gołęcińska	2016-2020	Tak	Nie	A	A =
MPZP Rokietnica SRI1 Centrum	2016-2018	Tak	Tak	C	C =
MPZP Rokietnica SRI2 Centrum	2017-2019	Tak	Tak	C	C =
MPZP Rokietnica SRI3 Centrum	2017-2020	Tak	Tak	C	A v
SUIKZP Swarzędz	2018-ongoing	Tak	Tak	A	C ^

* - Poziomy partycypacji: D – oswojenie, A – asystencjalizm, C – kooperacja, E – upodmiotowienie/wyposażenie we władzę (kontrola obywatelska)

Table 3. Poziomy i kumulatywny rezultat partycypacji, Barełkowski et al., 2002-2020

Procedura planistyczna	Interes indywidualny		Interes lokalnej społeczności		postawa		uzyskane parametry		partykularyzm vs kooperacja		Rezultat (bilans łączny) - / +
	rozbieżny	zbieżny	rozbieżny	zbieżny	roszczeniowa	ugodowa	poniżej referencyjnych	referencyjne	partykularyzm	kooperacja	
MPZP Rakownia		+	-			+		+			+
MPZP Kostrzyn Wlkp – town	-		-		-		-		-		-
SUIKZP Rokietnica	-	-		+	-	-		+	-		+
MPZP Skoki Rościnnio	-		-		-	-	-		-		-
MPZP Aleksandrów Łódzki – Bełdów	-			+	-			+	-		-/+
SUIKZP Kwilcz	-		-		-		-		-		-
SUIKZP Ustronie Morskie	-		-		-			+	-		-
MPZP Rokietnica Żydowo		+		+	-			+			+
SUIKZP Oborniki		+		+	-			+	-		+
MPZP Mrowino	-		-		-			+	-		-
MPZP Rokietnica Gołęcińska		+	-		-			+			+
MPZP Rokietnica SRI1 Centrum		+	-			+		+	-		+
MPZP Rokietnica SRI2 Centrum		+	-		-			+	-		-
MPZP Rokietnica SRI3 Centrum		+		+	-			+	-		+
SUIKZP Swarzędz	-		-		-		?*	?*	-		?

* - Znak zapytania wskazuje nieprzewidywalność rezultatu w aktualnym stanie zaawansowania procedury planistycznej.

W ostatniej kolumnie są dwa wyjątki: jeden jest oznaczony znakiem „- / +”, który odzwierciedla nieokreślony wniosek o tym, jak partycypacja wpłynęła na wynik (choć jest lekko nachylona w kie-

runku oceny negatywnej, jest bliska neutralności), nie można być obecnie oceniany, mimo zakończenia projektu, procedura nadal trwa, jednak przewidywane wyniki są obecnie negatywne.

5. W KIERUNKU ZMIANY PARADYGMATU

Spośród wielu różnych zastosowań procedur partycypacyjnych w różnych zakresach, technikach i wynikających z nich reakcjach społeczności staje się całkiem jasne, że istnieją niezwykle potężne źródła antagonistycznego podejścia do kwestii planowania, które nie są związane z konstrukcjami ideologicznymi. Odnoszą się raczej do wykonywania władzy odgórnej, jak ta władza wpływa na życie osobiste, życie rodzinne. Stanowią bezpośrednie wskazanie sprzeciwu wobec naruszenia (lub domniemanego naruszenia) dóbr osobistych. Ludzie na ogół nie są zainteresowani uczestnictwem, wspólnym wysiłkiem, chyba że czują się niebezpiecznie i zagrożeni działaniami władz, nawet jeśli są one podejmowane w ramach prawnych w interesie społeczności.

W tym miejscu obiektywnie można stwierdzić, że partycypacja nie poprawia wyniku procedury planistycznej przez to, że zaangażowani są członkowie lokalnej społeczności, a ich opinie, a nawet decyzje są uznawane w ramach tych procesów. Wyraźnie nie ma konstruktywnego związku między postawą ludzi, najczęściej roszczeniową, wyrażającą żądania (wynikające z niepopartego niczym przekonania o świętości, nienaruszalności własnego interesu), a uzyskaniem w projekcie planistycznym pozytywnych parametrów. Zwykle ludzie postrzegają swoje interesy w ramach zestawu hierarchii, które zaczynają się od prywatnych, osobistych interesów i lokują interesy całej społeczności lub władz jako najdalsze na swojej liście. Potwierdza to związek preferencji z interesami osobistymi, wymaganiami poszczególnych ludzi a wymaganiami społeczności lokalnej. Niezależnie od różnorodności stosowanych technik wielu z uczestników czuje potrzebę działania, gdy propozycje planistyczne nie są zgodne z ich poglądami. Porzucają oni za to partycypację, (jako stratę cennego czasu, który można spędzić na innych produktywnych działaniach), gdy czują, że planowanie podąża za akceptowalnym przez nich kierunkiem. Mimo stosunkowo bogatych i różnorodnych form uczestnictwa w obu przypadkach skutki procedury partycypacyjnej w Kostrzynie i Rokietnicy (SR11) nie były nawet w najmniejszym stopniu zbliżone, w jednym przypadku były nieistotne i, być może, nieosiągające zamierzonego celu, w drugim pomagały załagodzić i uspokoić silnie eksplikowane roszczenia uczestników.

Naturalnie wyciągnięte wnioski opierają się nie tylko na ocenie jakościowej poszczególnych kryteriów, ale także na analizie wielu pisemnych wniosków, a także zapisach z publicznych spotkań, dyskusji i konsultacji. Dlatego uzasadnione jest wskazanie, że istnieje kilka fundamentalnych różnic we wzorcach partycypacji, a także istnieją siły motywujące zachowanie uczestników (podane poniżej odnoszą się wyłącznie do udziału w procedurach planowania przestrzennego):

1. Istnieje znacząca różnica między środowiskiem miejskim i wiejskim oraz w zależności między uczestnikami z obu tych środowisk. Główna obserwacja jest taka, że wzorce partycypacyjne są bardziej skuteczne w dużych miastach niż w małych miastach (miasta w gminach miejsko-wiejskich), a w małych miastach bardziej skuteczne, niż na obszarach wiejskich. Nie wynika to z głębokiego zaangażowania jednostek, ale z tego, jak silnie przekształcone jest otoczenie miejskie, jaki jest stopień zabudowania środowiska. Wskaźnik intensywności rozwoju sprawia, że ludzie są bardziej podatni na idee odzwierciedlające potrzeby wspólne społeczności, ponieważ uważają większość swojego otoczenia za ustalone – a jest ono identyczne dla wszystkich uczestników partycypacji. Łatwiej wtedy podążać zawężoną drogą pozytywnych przemian, a ludzie są przekonani, że inne, akceptowalne elementy znanego środowiska nie znikną (bo są trwałe) w wyniku ich wkładu w „nieznaną” agendę forsowaną przez władze i „przemycaną” w ramach technik partycypacyjnych. Na terenach wiejskich mamy do czynienia z krajobrazem otwartym, ze środowiskiem, w którym znajduje się niemal wyłącznie własność prywatna lub nie ma zurbanizowanej przestrzeni. Ten kontrast, ten deficyt przestrzeni o ewidentnie publicznym charakterze, powoduje, że ludzie nie tylko stają się wyczuleni, ale postrzegają każdą transformację jako zwiększone ryzyko naruszenia ich obecnych i imaginowanych przyszłych praw. Pokazuje to także znaczenie przestrzeni publicznych w obszarach wiejskich, nie tylko zworników

kompozycyjnych, funkcjonalnych i rezerwuarów interakcji społecznych, ale miejsc ogniskowania wspólnych interesów społeczności lokalnej.

2. Aktywizm jest postrzegany przez większość uczestników procedur planowania jako niepożądana konieczność, działanie, które odwraca ich od przyziemnych, ale koniecznych obowiązków. Istnieje wyraźna hierarchia motywacji. Najsilniejsze motywacje wiążą się z negatywną reakcją na propozycje planistyczne, zwłaszcza gdy powodują one rzeczywiste lub domniemane naruszenie praw. Następnie mamy do czynienia z rzekomym zmniejszeniem komfortu związanego z otoczeniem, co wyraża się zwłaszcza w przypadku cofnięcia lub zmiany istniejącego przywileju. Dalej istnieje szeroka koncepcja własnych preferencji dotyczących tego, jak powinno wyglądać otoczenie, jednak osobiste podejście do tej kwestii jest silniejsze niż zbiorowe. Wreszcie, istnieją kwestie całkowicie niezwiązane z prawami lub interesami uczestnika. Można to podsumować w postaci stopniowych motywacji, niezależnie od tego, czy są one faktyczne, czy wymaginowane: 1) naruszenie; 2) zepsucie; 3) osobiste preferencje; 4) zbiorowe preferencje; 5) zagadnienia społeczności (całej lokalnej społeczności). Wyraźnie pokazuje to tendencję do negatywnych uczuć i właśnie to obserwuje się podczas opracowywania planów przestrzennych. Łagodzenie wrogości, przeciwności lub niechęci uczestników w najlepszym przypadku pomaga w realizacji planu, ale nie przekształca „zaniepokojonego” (rozeźlonego) obywatela w obywatela współpracującego. Jest w partycypacji więcej wykrywania i rozwiązywania konfliktów, wykorzystywanego przez władze lokalne do rozbrajania skutków potencjalnie niebezpiecznych politycznie decyzji, co polega niekiedy na zaprzestaniu planowania nawet jeśli jest ono pilnie potrzebne i przynosi rozwiązania wymagane przez dobro wspólne.
3. Młodzi uczestnicy chętniej odgrywają aktywną rolę w procesie wspierania ideologicznej treści projektu, starsi natomiast koncentrują się na rozwiązywaniu bezpośrednich, pragmatycznych problemów. Wiąże się to również z różnicą między obszarami miejskimi i wiejskimi - na obszarach miejskich więcej młodych ludzi spędza czas na edukacji i wypoczynku, będąc egzystencjalnie zależnymi, ale testując i eksperymentując ze swoim świeżo uzyskanym statusem obywatelskim (jest to dość często widoczne wśród studentów i absolwentów, którzy jeszcze nie ustabilizowali swojej sfery osobistej i materialnej). Starsi uczestnicy kierują się bardzo zdefiniowanymi koncepcjami, nawet jeśli chodzi o pewne wartości w przestrzeni związane z nostalgicznymi odniesieniami, często są zobiektywizowani i identyfikują się z konkretnym miejscem lub rzeczą, którą postrzegają jako wartość godną zachowania i ochrony. Młodszy ludzie podążają za ideą i oferują swój wolny czas na zaangażowanie się, a ich zachowania rozciągają się od psychologicznej gratyfikacji (związanej z uczestnictwem w „czymś ważnym”) po zelotyzm, typ rewolucyjny, skłonny do walki o ulotny koncept, wchłonięty dość często bezkrytycznie, w skrajnym przypadku przybierający obraz odzianego w czern i schowanego za maską, rzucającego petardy aktywisty ulicznego. Im więcej ludzie muszą dbać o swoich bliskich, o swoje gospodarstwa domowe, tym bardziej zmienia się status materialny – wprowadza to efektywność w przeznaczaniu czasu na partycypację. Przykładem tego zjawiska jest sytuacja, gdy w procesie planowania ludzie dowiadują się, że ich prośba została spełniona - większość uczestników natychmiast odchodzi i pomija pozostałą część działań partycypacyjnych, nie czują się już zobowiązani do śledzenia i dbania o projekt widząc, że pozostałe kroki wykonane muszą być przez wyznaczonych ekspertów, którym powierzyli wypracowany konsensus. Jeśli ten konsensus kiedykolwiek się zmieni, ale ich interes pozostanie nienaruszony, nie będą chcieli uczestniczyć w procedurze i omawiać problemów innych członków tej samej społeczności (by zacytować wielu to dla nich „niepotrzebna strata czasu”).
4. Dla ekspertów i planistów korzyścią z procedur partycypacyjnych są lepsze poznanie i zrozumienie miejsca lub obszaru, w którym interweniują, jednak często dzielenie z uczestnikami prawa do podejmowania decyzji (kolektywnej) jest nieracjonalne i przynosi w wymiarze aksjologicznym efekt przeciwny do zamierzonego. Zaangażowanie większej liczby osób i oddanie im głosu, także podniesienie poziomu partycypacji, może prowadzić do negatywnych skutków, jak w przypadku Mrowina czy Swarzędza (bieżąca ocena trwającego procesu). Dlatego absolutnie uzasadnione jest podążanie za wyrażonymi przez Haywarda et al. zaleceniami związanymi z ograniczoną partycypacją. Nie ma nic złego w ograniczaniu wypowiedzi ludzi na temat interesów innych - często uczestnicy próbowali wpływać na rozwiązania planistyczne w celu uży-

skania osobistych przywilejów kosztem naruszania bezpośrednich praw innych osób. Na przykład, jeśli dana osoba musi wybierać między własnym komfortem zapewnionym przez naruszenie czyichś praw, takie zachowanie było akceptowane, a nawet uporczywie podtrzymywane bez refleksji, że może to spowodować szkodę dla innego użytkownika przestrzeni (człowieka, instytucję, organizację, wspólnotę itp.).

5. Prawdziwe partnerstwo między władzami i członkami społeczności oraz delegowanie władzy jest niemożliwe. Przede wszystkim władze są odpowiedzialne zarówno za projektowanie i planowanie urbanistyczne, jak i organizację procesów partycypacyjnych. Hierarchiczna i strukturalna administracja (władze lokalne, rząd itp.) zawsze dysponuje narzędziami, które pozwolą im przemoc zdanie grup społecznych, przynajmniej w większości przypadków. Dlatego trudno się dziwić, że obywatele odczuwają tę oczywistą nierówność i odpowiednio reagują. Z jednej strony wyznaczają władze jako swoich przedstawicieli, którzy mają za zadanie zarządzać wspólnymi sprawami na rzecz społeczności w ich imieniu. Z drugiej strony rzadko chcą wyjść daleko poza sferę zjawisk mających bezpośredni wpływ na ich życie.
6. Prawdziwe uczestnictwo i równe traktowanie wymaga postawienia następujących pytań: co z tymi, którzy nie uczestniczą? A co z tymi, którzy jeszcze nie mogą w nim uczestniczyć, bo podobnie jak na wielu terenach wiejskich podlegających urbanizacji, nie ma jeszcze mieszkańców, a jedynymi uczestnikami są właściciele gruntów, którzy po prostu mogą być chciwi i nie chcą odrzucać korzyści dla jakiegoś wspólnego dobra bliżej nieokreślonej grupy przyszłych mieszkańców? A co ze sprzecznymi interesami osobistymi i dylematem wyboru między większością a mniejszością? A co z bezpośrednią i wymierną odpowiedzialnością uczestników, którzy przychodzą z określonymi postulatami i chcą, aby zostały one wykonane, skoro zgoda na te postulaty może zaszkodzić innym? Jest całkiem jasne, że za te decyzje odpowiedzialne są władze, więc nie można mieć w nich „równego” udziału. Na wszystkie powyższe pytania proponuję odpowiedzieć w taki sposób, że konieczność ustawienia hierarchii w udzieleniu odpowiedzi na powyższe pytania uniemożliwia ślepe podążanie za vox populi, gdyż oznaczałoby znacznie dalej posuniętą dysproporcję w dostępie do kwestii decyzyjnych, niż w przypadku klarownej odpowiedzialności władz, które te decyzje podejmują, nawet arbitralnie.
7. Świadoma partycypacja wymaga od uczestników porównywalnej wiedzy, dlatego aby planowanie partycypacyjne było efektywne, gminy powinny inwestować w cały system, budując cegła po cegle strukturę, która zapewniłaby dobry dostęp do informacji, argumentów stojących za projektem sprzyjającym koncyliacyjnym postawom uczestników w procesie decyzyjnym. Jeśli partycypacja ma upodmiotwić ludzi, dać im bezpośredni wpływ na decyzje, powinna również uczynić ich odpowiedzialnymi za te decyzje, w przeciwnym razie zawsze przyniesie niepożądane rezultaty i wypaczony konsensus. Dlatego należy budować mechanizmy podstawowej edukacji dotyczącej partycypacji. Czy to jest wymagane? Czy to konieczne? Czy jest to ekonomicznie wykonalne? Prawdopodobnie nie. Czy byłoby to korzystne? Prawdopodobnie tak, ale lepiej korzystać z partycypacji w jej obecnym stanie w tych obszarach, w których okazała się skuteczna i pożyteczna - wykrywanie i rozwiązywanie konfliktów oraz wykrywanie błędów w propozycjach planowania przestrzennego i ich eliminowanie, co przekłada się na usprawnianie projektu.

Dostęp do władzy przez „upodmiotowienie” (kontrolę obywatelską) jest wygodnym kłamstwem, rozpowszechnianym wśród społeczności w celach politycznych, być może zgodnie z zasadami Alinsky'ego, po to, by na podstawie przekonywania społeczności o ich rzekomych prawach do bezpośredniego udziału we władzy - używania wszelkich środków niezbędnych do zdobycia władzy samemu – forsować własny program aktywistów. Partycypacja ma wiele zalet, ale nie polegają one na „wzmocnieniu władzy ludu”, na „upodmiotowieniu” (de facto demontującym podstawowe mechanizmy demokracji opierające się na wybieranym przedstawicielstwie i odpowiedzialności wybranych osób), ale na dialogu, do którego obie strony podchodzą z szacunkiem i dążą do wzajemnego zrozumienia, a także rozumieją różne role, jakie im w partycypacji przypisano. Decyzje podjęte w ramach procedur planowania mogą zmienić prawa wielu osób, ale poszkodowani zawsze mogą korzystać z dalszych, legalnych sposobów dochodzenia swoich praw. Partycypacja powinna skupiać się na tych elementach, które są efektywne, nie dążą do jakiejś politycznej utopii, ponie-

waż utopie mają tendencję do przekształcania się w dystopie. Obecny paradygmat stojący za wdrażaniem planowania partycypacyjnego jest moim zdaniem błędny i powinien zostać przebudowany tworząc bardziej odporną ramę strukturalną, akcentując przede wszystkim odpowiedzialną transformację naszego środowiska. Niedostatki partycypacji i kruchość tego systemu sprawiają, że jest on bardzo wrażliwy. Cele są łatwo interpretowane w błędny sposób, nierzadko w złej woli, uczestnictwo zbyt często przekształca się w myślenie roszczeniowe i listę życzeń, postawa obywatelska ulega deformacji i wypaczeniu. Partycypacja powinna być realizowana w opozycji i z wyczuwaniem na konieczność eliminacji toksycznych koncepcji działaczy politycznych pokroju Alinsky'ego. konstruując nowy paradygmat oparty na równowadze praw decyzyjnych i odpowiedzialności za te decyzje, wsparty polityką informacyjną w miarę ekonomicznych możliwości okrojonych budżetów jednostek samorządu terytorialnego.

ACKNOWLEDGMENTS

I would like to acknowledge all commentators who expressed their supportive or critical remarks. These contributions, particularly by Ph.D. Tomasz Jeleński, Ph.D. Anna Staniewska, and Mr. Janusz Nekanda-Trepka, while didn't alter the focus of the paper, pointed out the necessity to explain more of the background of presented bias towards Marxist ideology as root of the problem. I appreciate their voice.

I think that there is a fundamental asymmetry in the discourse – on the one hand the Marxist theory claims to absorb all issues and explain everything in a scientific way, at the same time building political tools parasitizing the social conflicts (which by its proponents are seen as a virtue), on the other hand other frameworks and concepts are heavily criticized for delving into ideological and political roots and accused for being too imbalanced. As explained in the paper, I appreciate some elements of this theory as a tool explaining well some forces behind the transformations of important contents of urban environment, but at the same time I observe instrumentalization of participatory tools in a struggle between various social groups pitched together and responsible for irreversible losses of valuable environmental assets – this is strict application of theory of planning in-the-making. I sincerely believe, that scientific discourse should be conducted on levelled field, a symmetric one, applying equal rules. The views expressed in the article are solely my personal conclusions and views.

PODZIĘKOWANIA

Chciałbym podziękować wszystkim komentatorom, którzy wyrazili swoje poparcie lub krytyczne uwagi. Ten wkład, w szczególności dr. Tomasza Jeleńskiego, dr. Anny Staniewskiej i pana Janusza Nekandy-Trepki, choć nie zmienił orientacji artykułu, zwrócił uwagę na konieczność dokładniejszego wyjaśnienia tła prezentowanego sposobu przedstawienia wobec ideologii marksistowskiej jako źródła problemu. Jestem wdzięczny za ich głos w odpowiedzi na roboczą treść artykułu.

Myślę, że w dyskursie istnieje fundamentalna asymetria - z jednej strony teoria marksistowska twierdzi, że absorbuje wszystkie zagadnienia i wyjaśnia wszystko w sposób naukowy, jednocześnie budując polityczne narzędzia pasożytujące na konfliktach społecznych (które przez jej zwolenników są postrzegane jako cnota), z drugiej strony inne ramy i koncepcje są ostro krytykowane za zagłębianie się w ideologiczne i polityczne kwestie i są oskarżane o brak zrównoważonej, obiektywnej postawy. Jak wyjaśniono w artykule, doceniam niektóre elementy teorii marksistowskiej jako narzędzie dobrze wyjaśniające niektóre siły stojące za przemianami ważnych części środowiska miejskiego, ale jednocześnie obserwuję instrumentalizację narzędzi partycypacyjnych w zmaganiach różnych grup społecznych toczonych razem. i odpowiedzialną za nieodwracalne straty cennych zasobów środowiska - to ściśle stosowanie teorii planowania in-the-making (o jakim mowa w piśmiennictwie dot. tej teorii). Jestem przekonany, że dyskurs naukowy powinien być prowadzony na polu wyrównanym, symetrycznym, stosującym te same reguły. Poglądy wyrażone w artykule są wyłącznie moimi, osobistymi wnioskami i poglądami.

BIBLIOGRAPHY

- Alinsky, S.: 1989, *Rules for Radicals: A Practical Primer for Realistic Radicals*, Vintage Books, New York.
- Arnstein, S. R.: 1969, A Ladder of Citizen Participation, *JAIP*, Vol. 35, No. 4, 216-224.
- Barełkowska, K., Barełkowski, R., Chlasta, L. i Wardęski, Ł.: 2013, Plany ochronne – narzędzie zachowania walorów krajobrazowych, w R. Barełkowski (red.): *Harmonizowanie przestrzeni. Perspektywy, studia, interwencje*, Wydawnictwo Exemplum, Poznań, 137-147.
- Barełkowski, R.: 2000, Metoda P.R.S. jako metoda sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego a kontekst architektury regionalnej i tradycyjnej wobec procesów transurbacji na obszarach wiejskich, w praca zbiorowa, *Dziedzictwo kulturowe fundamentem rozwoju cywilizacji, referaty, materiały konferencyjne, Międzynarodowa Konferencja Konserwatorska Kraków 2000*, Politechnika Krakowska, Kraków, 345-350.
- Barełkowski, R.: 2001, *Techniki informatyczne w architekturze i urbanistyce*, Ośrodek Wydawnictw Naukowych, Polska Akademia Nauk, Poznań.
- Barełkowski, R.: 2005, Web-based social participation in the process of town planning, w J. P. Duarte, G. Ducla-Soares and A. Zita Sampaio (eds.), *Digital Design: The Quest for New Paradigms*, Technical University of Lisbon, Lisbon, 557-564.
- Barełkowski, R.: 2014, Problemy implementacji projektowania partycypacyjnego w Polsce, *Przestrzeń i Forma*, 22, vol. 3, 25-46.
- Barełkowski, R.: 2015, FAST Matrix – depicting the time-related aspect of urban development, in C. A. Brebbia, and W. F. Flores-Escobar (eds.) *The Sustainable City X. Urban Regeneration and Sustainability*, WIT Transactions on Ecology and the Environment, Vol. 194, Wessex Institute of Technology, WIT Press, Southampton & Boston, 3-10.
- Barełkowski, R.: 2019, Architectural Programming for Balanced Local Urban Centres, *Sustainable City 2019*. WIT Transactions on Ecology and the Environment, WIT Press, Vol. 238, 555-567.
- Barełkowski, R., Barełkowska, K., Chlasta, L., Janusz, J., Wardęski, Ł.: 2016, Towards the Autonomy of Urban Management: Simple System as a Solution for Complex Urban Environment, *International Journal of Design & Nature and Ecodynamics*, Vol. 11, No 4, 522-531.
- Barełkowski, R. i Wojtyra, B.: 2018, Programowanie sanacji przestrzeni wiejskiej. Autorskie mechanizmy planistyczne na rzecz zrównoważonego kształtowania obszarów wiejskich, *Acta Universitatis Lodzianis, Folia Geographica Socio-Oeconomica, Społeczny wymiar innowacyjności na obszarach wiejskich 2*, No 32, 31-49.
- Brenner, N.: 2000, The Urban Question as a Scale Question: Reflections on Henri Lefebvre, *Urban Theory, and the Politics of Scale*, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 24/2, 361-378.
- Castells, M.: 1977, *The Urban Question. A Marxist Approach*, Edward Arnold, London.
- Cohen, J. M. and Uphoff, N. T.: 1980, Participation's Place in Rural Development: Seeking Clarity through Specificity, *World Development*, Vol. 8, 213-235.
- Czekiel-Świtalska, E.: 2013, Prognoza skutków finansowych uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego a budżet gminy, *Przestrzeń i Forma*, 19, 51-62.
- Deshler, D. and Sock, D.: 1985, Community Development Participation: A Concept Review of the International Literature, *International League for Social Commitment in Adult Education*, paper, Ljungskile, 22-26.
- Hayward, C., Simpson, L. and Wood, L.: 2004, Still Left Out in the Cold: Problematising Participatory Research and Development, *Sociologia Ruralis*, Vol. 44(1), 95-108.
- Holgersen, S.: 2020, On Spatial Planning and Marxism: Looking Back, Going Forward, *Antipode*, Vol. 52, No. 3, 800-824.
- Jankowski, P., Kaczmarek, T., Zwoliński, Z., Bąkowska-Waldmann, E., Brudka, C., Czepkiewicz, M., Mikuła, Ł. and Młodkowski, M.: 2018, Zastosowanie aplikacji geoankiety i geodyskusji w partycypacyjnym planowaniu przestrzennym – dobre praktyki, *Bogucki Wydawnictwo Naukowe*, Poznań.
- Janusz, J.: 2019, Model rozwoju obszarów zabudowy jednorodzinnej i jego zastosowanie w projektowaniu urbanistycznym, Ph. D. thesis, Wydział Budownictwa i Architektury, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Szczecin.
- Kaczmarek, T. and Wójcicki, M.: 2016, Participation in Public Consultation on Spatial Planning Documents. The Case of Poznań City, *Quaestiones Geographicae*, 35(2), 71-81.
- Kantsperger, M., Thees, H. and Eckert, C.: 2019, Local Participation in Tourism Development - Roles of Non-Tourism Related Residents of the Alpine Destination Bad Reichenhall, *Sustainability*, 11(6947), 1-23.

- Kay, J. J.: 2000, Ecosystem as self-organizing Holarctic Open Systems: Narratives and the Second Law of Thermodynamics, in S. E. Jorgensen and F. Mueller (eds.), *Handbook of Ecosystem Theories and Management*, CRC Press – Lewis Publishers, 135-160.
- Kobielska, K.: 2015, Partycypacja społeczna w planowaniu przestrzennym na przykładzie Polski, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, No. 3656, Prawo 318, 105-119.
- Koestler, A.: 1967, *The Ghost in the Machine*, Hutchinson & Co., London.
- Kołakowski, L.: 1989, *Główne nurty marksizmu*. T. III, Wydawnictwo Krąg-Pokolenie, Warszawa.
- Low, N.: 1990, Class, politics, and planning: from reductionism to pluralism in Marxist class analysis, *Environment and Planning A*, Vol. 22, 1091-1114.
- Miessner, M.: 2016, *Niezależna praktyka. Koszmar partycypacji*, Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa.
- Nadin, V., Stead, D., Dąbrowski, M. and Fernandez-Maldonado, A. M.: 2020, Integrated, adaptive, and participatory spatial planning: trends across Europe, *Regional Studies*, doi: 10.1080/00343404.2020.1817363, 1-13.
- Nęcka, G.: 2014, Szeroka partycypacja społeczna w planowaniu przestrzennym na poziomie lokalnym, E. Kaczmarska i P. Raźniak (red.), *Społeczno-ekonomiczne i przestrzenne przemiany struktur regionalnych*, Vol. 2., Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 137-159.
- Paden, R.: 2003, Marxism, Utopianism, and Modern Urban Planning, *Utopian Studies*, Vol. 14, No. 1, 82-111.
- Sanoff, H.: 2000, *Community Participation Methods in Design and Planning*, John Wiley and Sons, New York.
- Saunders, P.: 2005, *Social Theory and the Urban Question*, Routledge, London.
- Siemiński, W.: 2015, Poglądy polskich urbanistów na rolę partycypacji społecznej w planowaniu przestrzennym, *Człowiek i Środowisko*, 39 (2), 49-65.
- Siemiński, W. i Tarchalska, E.: 2020, O poszerzenie podejścia do partycypacji społecznej w kształtowaniu przestrzeni, *Urban Development Issues*, 66, 183-188.
- White, S. C.: 1996, Depoliticising development: The uses and abuses of participation, *Development in Practice*, 6/1, 6-15.
- Wójcicki, M.: 2013, Pojęcie, istota i formy partycypacji społecznej w procesie planowania przestrzennego, *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, Nr 24, 169-183.

AUTHOR'S NOTE

Architect, urban designer and planner, academic tutor, member of PAN Poznań Branch, WOIA, SARP, ICOMOS PL. The field of interests includes first and foremost various forms of holistic approach to the environment, acknowledging architectural, urban design and planning contributions as aspects of the very same problem – co-creation of human habitat. Recent research include architectural design process, design methods, efficient mechanisms of spatial management, programs to enhance depleted environments, requiring stabilization – sustainable development.

O AUTORZE

Architekt, urbanista, nauczyciel akademicki, członek PAN o/Poznań, WOIA, SARP, ICOMOS PL. Obszar zainteresowań obejmuje przede wszystkim zróżnicowane formy holistycznego traktowania środowiska przestrzennego, uwzględniającego działania architektoniczne, urbanistyczne i planistyczne jako aspekty współkształtujące otoczenie człowieka. Aktualne działania obejmują proces projektowania architektonicznego, metody projektowania, efektywne mechanizmy zarządzania przestrzenią, programy na rzecz środowiska zubożonego, wymagającego wdrożenia mechanizmów stabilizujących – zrównoważonego rozwoju.

Contact | Kontakt: robert@armageddon.com.pl